

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

-
- 3 Olle Josephson:
Kulturellt och socialt
 - 4 Yvonne Lindqvist:
Skära eller bara rispa?
 - 10 Karin Milles:
Makten över mötet
 - 14 Ola Karlsson: Att sortera
Anders Andersson Bergman
 - 18 Frågor och svar
 - 22 Christina Hellman: Lära sig
läsa på ett främmande språk
 - 29 Björn Hammarberg:
Standard för det offentliga talet
 - 33 Birgitta Hene:
Konstruktioner, fraser och idiom
 - 39 Elisabeth Mossler: EU-inflytandet
minskar utan tolkning
 - 43 Nyutkommet
 - 46 Noterat

4/2003

Kulturellt och socialt

Kulturell eller social språkvård? Så brukar europeiska språkvårdare och språkpolitiker ibland formulera motsatta utgångspunkter för sin verksamhet. Motsättningen vädrades också på den europeiska språkvårdskonferensen i Stockholm i oktober (se avdelningen Noterat).

En kulturell utgångspunkt innebär strävan efter att bevara och utveckla ett rikt språk med långa historiska traditioner. En social utgångspunkt betyder att målet är att alla ska få möjlighet att kommunicera så effektivt som möjligt med varandra, på så lika villkor som möjligt.

Den kulturella språksynen har i dag sina främsta förespråkare bland Medelhavsländerna – kanske paradoxalt, eftersom idéerna ofta går tillbaka till tysk romantik. Den sociala språksynen möter oftare i norra och västra Europa. Någon har till och med sagt att den är typiskt protestantisk!

Termerna *kulturell* och *social* är inte så lyckade. I svensk tradition kunde man lika väl tala om språkvård för språkets skull eller för språkbrukarnas. Men motsättningen bör begrundas.

Den leder inte alltid till motsatta slutsatser, och ofta kombineras synsätten. Från båda utgångspunkterna är det rimligt att motsätta sig t.ex. en radikal stavningsreform eller ämnesundervisning på engelska i svenska gymnasier. Kulturspråkvårdaren pekar på att stavningsrefor-

mer bryter sambandet med äldre skriftspråk och att undervisning på engelska gör svenskan obrukbar för samtal om samhälle, vetenskap och livsåskådning. Socialspråkvårdaren framhåller att stavningsreformer skapar osäkerhet inför skriftspråket och att undervisning på engelska leder till sämre ämnes- och språkfärdigheter för eleverna.

Den kulturella språkvårdens argument är språkinriktade. Uttrycksfull, logisk, korrekt, traditionsenlig, rik, konsekvent är honnörsord. Risken med denna hållning är vad som brukar kallas en institutionalisering av språket. Det blir ett monument att putsa.

Den sociala språkvårdens argument är användarinriktade. Effektiv, enkel, välfungerande, lättbegriplig lyder återkommande plusord. Möjligen kan en sådan hållning leda till att språk alltför mycket betraktas som en meddelandemaskin. Identitet och historiska sammanhang försvinner.

Den sociala synen har som sagt företräde i Sverige i dag. Det är bra, även om det nog innebär att en del i grunden kulturella argument förpackas socialt.

Men ännu bättre är att hålla denna språkvårdsideologiska debatt levande. Svensk språkpolitik och språkvård står inför helt nya uppgifter. Ska vi lösa dem behöver grundantaganden klargöras.

Olle Josephson

Skära eller bara rispa?

YVONNE LINDQVIST

Det är skillnad på att översätta en finlitterär roman och en kiosroman. Men det är inte säkert att den som är duktig på att översätta den första sortens litteratur klarar den andra. Yvonne Lindqvist, som nyligen doktorerat på detta ämne, visar vad som gäller.

I förordet till pocketupplagan av romanen *Mannen utan öde* av Nobelpristagaren Imre Kertész kan man läsa: "Endast de största författarnas texter överlever översättningen utan en skräma."

Citatet speglar den gängse uppfattningen om översättning i Sverige i dag: en översättning ska vara en fullödig representation på svenska av originaltexten. Det som står i originalet ska också stå i översättningen, brukar det heta. Den här uppfattningen kräver en nyansering.

All översättning innebär till syvende och sist en tolkning av en främmande text inom en ny kulturell ram. Både översättningssituationen, de kulturella förvänt-

ningarna och översättarens erfarenhet ger oåterkalleligen avtryck i den översatta texten. I och med översättningen kommer originaltexten i ett nytt kulturellt sammanhang, där den kommer att leva vidare och fungera under helt nya villkor. Därför är det för enkelt att hävda att texter kan överleva översättning utan en skräma. Texterna lever vidare, dock med vissa blesyrer. Översättarens kniv kan ömsom rispa, ömsom skära.

Källspråk och målspråk

Ju högre prestige en text har i samhället i stort, desto troligare är det att översättaren arbetar enligt vad vi kan kalla en *källspråksorienterad strategi*, d.v.s. att vara trogen originalet. Nya litterära stilar och tekniker införlivas ofta i vår inhemska litteratur genom just översättning. Vår litterära kultur syresätts så att säga med influenser utifrån.

Inom lågprestigelitteraturen däremot är det troligare att översättaren arbetar enligt vad vi kan kalla en *målspråksorienterad*

strategi, d.v.s. att förhålla sig fritt till originalet. Populärlitteraturens texter väljs ut för översättning därför att de reproducerar beprövade litterära mönster som säljer. De ingår ofta i långa serier, t.ex. Harlequin, och produceras snabbt. Det främmande och specifika i originaltexterna slätas över. Översättaren förväntas inte respektera och reproducera originaltextens form, innehåll och stil.

Så är det också i den jämförelse mellan översättningar av sju romaner som redovisas i denna artikel: å ena sidan tre romaner av Nobelpristagaren Toni Morrison översatta av tre olika översättare och utgivna på förlaget Trevi, å andra sidan tre romaner från förlaget Harlequins utgivningslinje Passion likaså översatta av tre olika översättare. Jag diskuterar också en autentisk provöversättning för förlaget Harlequin genomförd av en högprestigeöversättare, som jag själv engagerade för detta ändamål.

Respekten för källtexten och författaroriginaliteten utmärker en högprestigeöversättares arbete. Högprestigeöversättare strävar efter trohet mot förlagans stil. Språkligt uttrycks den här troheten genom att texthelheten bevaras i översättningen. Kapitel- och styckeindelningen respekteras likväl som proportionerna mellan relation och dialog. Högprestigeöversättaren lägger sig oftast också mycket nära originalet vad gäller bildspråk och den enskilda satsen eller meningen. I stilbevarande syfte prövas olika kompensationsstrategier.

Bevara, stryka, anpassa

En högprestigeöversättare stryker sällan. Nedan visas ett typiskt högprestigeexempel på sparsam strykning från Toni Morrisons roman *Solomons sång*, översatt

av Märten Edlund. Det strukna partiet är understruket:

Then a few weeks passed and Circe came to my daddy's shop. Right across from where the post office is now – that's where my daddy's blacksmith shop was. She came in there with this little metal box with a piece of paper bag folded up in it. Pilate's name was written on it.

Så gick det några veckor och Circe kom till min fars smedja. Den låg mitt emot det ställe där posten ligger nu. Hon kom dit med den här lilla metall-dosan och en liten papperslapp med Pilatus skrivet på.

Exemplet visar översättarens respekt för källtexten trots att den upprepade informationen om faderns smedjas läge strukits. Talspråksemfasen i upprepningen kompenseras av att innehållsadjektivet i källtexten (*Right*

across from where the post office is now) skrivits om till en egen självständig mening med tydlig referens till smedjan i den föregående meningen.

Lågprestigeöversättare förhåller sig däremot friare till förlagans stil. Texthelheten bevaras inte i översättningen, vilket får konsekvenser för översättarstrategier-

All översättning innebär till syvende och sist en tolkning av en främmande text inom en ny kulturell ram.

na också på andra språkliga nivåer. Låg-prestigeöversättare stryker på förlagets anmodan 10–15 % av den ursprungliga källtexten. Det bestämdes efter en marknadsundersökning innan förlaget etablerade sig på den svenska marknaden 1979. Enligt marknadsundersökningen föredrog de svenska läsarna romaner på 160 sidor i stället för originalens 180 sidor. Kapitelindelningen förändras sålunda när fler sidor i rad och hela stycken stryks. Beskrivningar och den för genren så typiska inre monologen i 3:e person (se nedan) bedöms inte heller fylla någon funktion inom den svenska Harlequin-romanen. Händelseförloppet är viktigare. Man kompenserar därför inte heller för strukna stilbärande drag i originalet, eftersom källtexternas stil inte avgör hur en lyckad översättning ser ut inom lågprestigelitteraturen. Så här kan det bli, exemplet är hämtat från *Blommor och bin*, översatt av Anna Sandberg. Även här är den strukna texten understruken:

Did she want to? Somehow she'd jumped through time zones, shackled her jeans and T-shirt and slithered into bridal white lace and a coronet of pink baby roses and daisies. Her wedding would serve as the kickoff to Abigail's Fall Fiest. Irish couldn't worry about Abigail's now; she had to think of herself. And Max. And the baby. Poor Max.

Ville hon? Stackars Max.

Det kan också handla om att helt enkelt utsluta, d.v.s. stryka, kulturspecifika referenser eller att anpassa bildspråk. Ett exempel från samma roman *Blommor och bin*, där källtextens onomatopoetiska ord

sushed och *shooed away* – två verb som används i tilltal till barn på engelska med den ungefärliga betydelsen 'ajabaja' – stryks i översättningen. Anpassningen består här i att *anything that resembled work* översätts med det bildliga idiomet *inte fått lyfta ett finger*:

... she had been pampered *sushed* and *shooed away* from anything that resembled work.

... hade hon skämts bort och inte fått lyfta ett finger.

Den översatta texten anpassas också kulturellt till den lokala marknaden. Beroende på skillnader i ålder hos den tilltänkta läsekretsen förändras sålunda den manlige huvudpersonens ålder när den amerikanska källtexten översätts.

At forty-two, he'd long ago learned that love wasn't designed to mesh with his personal systems.

Vid trettiofem års ålder visste han att det där med kärlek inte hade någon plats i hans välprogrammerade livssystem.

Jämförelsen visar den språkliga skillnaden mellan att rispa och att skära. Harlequinöversättarna frilägger med säker hand romanens händelseförlopp utan fördröjande detaljer. Morrisonöversättarna skyndar långsamt, rispar försiktigt och kompenserar för de få utelämnanden som faktiskt förekommer. Samma strategier återkommer inför problemet att översätta en sångtext. Morrisons *Solomons sång*.

Her head cocked to one side, her eyes

fixed on Mr. Robert Smith, she sang in a powerfull contralto. "O Sugarman done fly away. Sugarman done gone. Sugarman cut across the sky. Sugarman gone home..."

Hon hade huvudet på sned och blicken riktad mot mr Robert Smith medan hon sjöng med en kraftig kontraalt. "O Sugarman done fly away. Sugarman cut across the sky. Sugarman gone home..."

Harlequinromanen *I hetluften*:

A half hour later, slipping back alone into the tent, she was starteled by the scene of a man and an animal in the pool of lamp light. Craig was down on the blanket, tenderly rocking Napoleon in his arms, singing to him slowly, softly in his rich baritone. "Hush little baby, don't say a word papa's gonna buy you a mockingbird. And if that mockingbird don't sing, Papa's gonna buy you a diamond ring...." Holding back in the still shadows, Rachel caught her breath, deeply moved by the sight and sound of what she was witnessing.

När hon återvände en halv timma senare, satt Craig på filten med schimpansen i famnen. Det blonda håret skimrade i ljuset från lampan, när han varsamt vyssjade Napoleon i armarna

och samtidigt nynnade en vaggsång. Rachel stod stilla. Hon höll nästan andan. Scenen framför henne var mycket gripande.

Högprestigeöversättaren avstår från att översätta sången och integrerar den intakt i den svenska texten. Lågprestigeöversättaren väljer att stryka sångraderna. Lösningen att integrera den amerikanska sången i den svenska måltexten styrs förmodligen av översättarens och läsekretsens vana att umgås med sångtexter på just engelska och amerikanska. En helt annan strategi hade nog tillämpats om originalspråket t.ex. varit grekiska.

Ett viktigt och utmärkande stildrag för högprestigelitteratur, och speciellt för

Toni Morrisons böcker, är den frekventa användningen av meningsfragment, d.v.s. icke fullständiga meningar, i strävan efter psykologisk realism. Morrison försöker på så vis fånga sina huvudpersoners associativa tankesträng. De svenska högprestigeöversättarna bevarar stildraget. Ett meningsfragment från romanen *Sula*.

Högprestigeöversättaren avstår från att översätta sången och integrerar den intakt i den svenska texten.

No ice, no water – just pure rye whiskey that almost tore Milkman's throat when he swallowed it.

Ingen is, inget vatten – bara ren hembränd whiskey som var nära att riva sönder strupen på Milkman när han svalde den.

Inom lågprestigeöversättningsverksam-

heten normaliseras däremot som regel de meningsfragment som till äventyrs förekommer i originaltexten. En bra Harlequinroman ska enligt anvisningarna till de blivande Harlequinöversättarna vara enkelt skriven och fungera som okomplicerad förströelse. Att bevara meningsfragment i översättningarna kan därför beskrivas som kontraproduktivt för lågprestigeöversättarna. Från *I hetluften*.

And feeling better all the time.

För varje minut som gick mädde hon bara bättre.

Bildspråk

Ett annat språkligt översättningsproblem är bildspråk, t.ex. metaforer och liknelser. Högprestigeöversättaren bevarar de nyskapande språkliga bilderna i måltexten. Toni Morrisons kreativa bildspråk översätts alltså i majoriteten av alla fall i de studerade romanerna ordagrant, t.ex. i romanen *Sula*.

He'd have to stand in the back of Greater Saint Matthew's and let the tenor's voice dress him in silk.

Han skulle behöva stå längst bak i Stora Sankt Matteus och låta tenorens röst klä honom i silke.

Även långa och utbyggda bildled i liknelser bevaras, men rispas något i kanterna.

... a love that, like a pan of syrup kept too long on the stove, had cooked out, leaving only its odor and a hard sweet sludge, impossible to scrape off.

... en kärlek som liknade ett sirapsbröd

som lämnats för länge i ugnen så att bara doften och en hård skorpa fanns kvar.

Det är kanske just vid liknelser och metaforer som översättnings nyskapande kraft lättast kan spåras inom den inhemska litteraturen. Översättning blir ett viktigt medel för att utveckla och förnya också den svenska litterära repertoaren.

Lågprestigeöversättarna löser problemen med utbyggda bildled och metaforer i källtexten annorlunda. Här är det inte fråga om att ordagrant översätta nyskapande bildled. Bildspråket stryks helt eller anpassas till svenska idiomatiska uttryck, t.ex. i romanen *Rena kärlekscircuser*.

He's growly about it too. Acts like some testy sailor who's been at sea for too many weeks and is taking his frustration out on his mates. If you get what I mean. Rachel was afraid she did.

Grinig och otrevlig är han också. Rachel förstod bara alltför väl hur Craig uppträdde och anledningen till det.

En anpassning av bilden i det språkliga uttrycket förekommer t.ex. i *Blommor och bin*, där huvudpersonen beskrivs enligt följande:

...she hasn't got a selfish bone in her body

Hon är [...] och som en öppen famn

Kompensationsstrategier i stilbevarande syfte tillämpas inte heller inom Harlequinöversättningen, eftersom källtexternas stil inte anses avgörande för måltext-

ens utformning. Harlequinöversättningarnas språkliga utformning anpassas i stället alltid till den stil som enligt förlaget bör gälla för den specifika utgivningslinjen i fråga. Stilidealet uttrycks explicit i rekommendationerna till de blivande översättarna som enkelt, modernt och värdat enligt Svenska Akademiens ordlista. "När fler alternativ anges i ordlistan föredrar vi det som anses vanligast." Därmed befästs och konserveras målspråkets litterära repertoar i lågprestigeöversättningarna.

Provöversättningen

Jag lät en högprestigeöversättare göra en provöversättning för förlaget Harlequin. Den refuserades, eftersom högprestigeöversättaren och förlaget hyser olika uppfattningar om översättningsbegreppets innebörd.

Högprestigeöversättarens vanliga yrkesmässiga inställning till sitt arbete visade sig tydligt i förhållandet att hon trodde sig arbeta enligt förlagets rekommendationer att t.ex. förkorta källtexten med 10–15 %, men i själva verket lade hon sig mycket närmare källtexten än lågprestigeöversättare vanligen gör. Hon strök inte hela sidor, stycken eller meningar i källtexten, och hon respekterade nyskapande bildspråk i originaltexterna. Hon tilläm-

pade likaså i viss mån de inom högprestigeöversättningen så vanliga stilkom-penserande strategierna. Ett av ordspråken i Harlequinromanen *Solens ö* "What can't be cured must be endured" översatte hon t.ex. ordagrant med "Det man inte kan bota måste uthärdas". Högprestigeöversättaren som arbetade med en lågprestigeöversättning visade alltså en förfelad respekt för författaroriginaliteten och stilen i sin översättning. Och därmed bedömdes hennes översättning vara för källtrogen för att fungera inom romanslitteraturen. En annan verksam Harlequinöversättare, som genomförde samma provöversättning och som accepterades av förlaget, ersatte det brittiska ordspråket med ett svenskt "Tiden läker alla sår", allt i enlighet med förlagets uppfattning av översättningsbegreppet.

Översättningsbegreppets natur och gränser kan alltså inte uppfattas som givna en gång för alla. Innebörden varierar både över tid och inom olika verksamhetsfält och kulturer. Metaforiskt kan skillnaderna mellan svensk högprestige- och lågprestigeöversättning beskrivas som att försiktigt rispa för att långsamt förändra eller att drastiskt skära för att anpassa. Ingen översatt text överlever utan en skräma. ■

Makten över mötet

KARIN MILLES

Ställ frågor, tala länge och berätta historier. Framför allt, sitt ordförande! Så behärskar man det allmogliga mötet på arbetsplatsen. Sedan spelar det mindre roll om sammanträdet följer formella mötesregler eller ej. Inte heller är männen alltid dominerande. Karin Milles rapporterar från en undersökning av arbetsmöten.

Arbetsmöten skulle man kunna definiera som samtal som rör arbetet på något sätt, som är planerade i förväg och som äger rum mellan människor på samma arbetsplats. Att delta i dem ingår för många av oss i det dagliga arbetet. De är så pass vanliga på arbetsplatser runt om i landet att de också kan betraktas som en del av den vardagliga interaktion som upprätthåller vår sociala verklighet och formar vår identitet.

I dessa möten är språket antagligen det viktigaste arbetsredskapet. Vi skriver dagordningar och protokoll, men det är i form av samtal vi informerar om föränd-

ringar, diskuterar förslag och tar beslut. Hur går dessa samtal till? Hur kan man dominera under ett arbetsmöte? Är makten ojämnt fördelad mellan deltagarna, mellan deltagarna och ordföranden, mellan kvinnor och män?

Dessa och liknande frågor har jag försökt besvara i min doktorsavhandling *Kvinnor och män i möte* (Milles 2003). I den redovisar jag en noggrann undersökning av fem arbetsmöten som videoinspelats, transkriberats och analyserats utifrån olika frågeställningar. Ett möte var ett projektmöte på ett privat företag om ett nytt datasystem, två möten var informationsmöten på ett huvudkontor på en bank i Stockholm, ett var ett planeringsmöte kring ett pedagogiskt projekt på en friskola i Stockholm och ett var ett veckomöte med ledningsgruppen på en avdelning på ett statligt företag.

I den här artikeln vill jag utifrån avhandlingens resultat beskriva hur ett vanligt arbetsmöte i typfallet går till. Vidare vill jag diskutera några centrala frågor: Vad krävs för att arbetsmöten ska kunna

vara demokratiska och jämlika? Vilka strategier kan den deltagare tillgripa som vill hävda sig under ett möte? Jag ska också kommentera könsperspektivet.

Formalia

I den normerande handboks litteraturen framställs ofta arbetsmöten som ett demokratiskt sätt att fatta beslut och lösa problem (Frankenberg & Nyttell 1985). Deltagarna får tillgång till information av betydelse för deras arbete, och de kan delta i diskussioner och beslut. Möten är alltså ett sätt för arbetsplatsen att lösa problem på demokratisk väg. Alla kan få komma till tals under ordnade former och vara delaktiga i de fattade besluten.

Det ställer speciella krav på samtalet, som gör att det på flera sätt skiljer sig från vardagliga gruppsamtal. Under ett möte är det viktigt att det endast pågår ett samtal kring bordet. Det är förbestämt vad man ska tala om, ämnena måste behandlas i turordning, och det ska framgå klart när ett ämne avslutas och ett annat påbörjas.

För att kunna möta dessa speciella krav finns det mötesformalia och andra möteskonventioner. En av de viktigaste konventionerna är att en av deltagarna fungerar som ordförande och har det övergripande ansvaret för samtalet. En annan konvention är att mötets struktur signaleras och hanteras av ordföranden med formella yttranden av typen "härmed förklarar jag

mötet öppnat" eller "om ingen har något mer att tillägga förklarar jag mötet avslutat".

Men de arbetsmöten jag analyserade var väldigt informellt hållna, trots att de leddes av en ordförande. Formella yttranden av nyss nämnda slag användes sällan. Intressant nog innebar detta ingalunda att mötena blev ostrukturerade eller röriga, tvärtom var de mycket strukturerade samtal. Men de strukturerades inte genom mötesformalia, utan med praktiker som också används i vardagliga samtal. Ett möte kunde exempelvis öppnas genom ett enkelt "okej", och avslutas med ett "tack för i dag" eller genom att ordföranden slog ihop sina papper.

För dem av oss som brukar delta i arbetsmöten är detta kanske inte särskilt förvånande. Ur ett samtalsanalytiskt perspektiv är det ändå intressant, eftersom det visar att de speciella

kraven på mötesamtalen inte förutsätter explicit mötesformalia.

Men vad betydde informaliteten egentligen? Att informella möten ger ett öppnare samtalsklimat med möjlighet för mer förutsättningslösa diskussioner och givande utbyte av tankar och idéer? Att möteskonventioner och annan formalia därmed inte behövs? Det är inte säkert: Kan inte informaliteten också ses som ett hot mot mötenas chanser att uppfylla framför allt sin demokratiska funktion att ge alla deltagare möjlighet att komma till tals på lika villkor?

Forskning har sett en trend i att olika typer av offentliga samtal mer och mer

De speciella kraven på mötesamtalen förutsätter inte explicit mötesformalia.

liknar vardagliga samtal. Det kan dölja ojämlika maktförhållanden under en skenbart demokratisk yta (Fairclough 1992:201–207). Exempelvis har Maria Lindgren i sin undersökning av utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare (Språkvård 3/2002) visat hur dessa, trots att de på ytan verkade lediga och informella, i det stora hela styrdes av cheferna. Frågan är alltså om inte de informella mötena möjliggör maktmissbruk då både ordföranden och övriga deltagare kan hävda sig på andras bekostnad.

Mycket, ofta, långt

På vilket sätt kan man då hävda sig under ett informellt arbetsmöte? Vilka möjligheter har man att påverka samtalet? I ett diskussions- och informationsinriktat möte kan det handla om att tala mycket, ofta och långt. I övrigt kan man påverka samtalet så att det handlar om sådant man själv tycker är intressant och viktigt.

Turtagningen i informella arbetsmöten verkar vara relativt fri. Den följer alltså de regler för turtagning som också gäller för vardagliga samtal i allmänhet (beskrivna i Sacks m.fl. 1974). Därför gäller det att vid första möjliga tillfälle ta ordet, men sedan inte släppa det ifrån sig. Ett bra sätt att behålla ordet en längre stund kan vara att berätta något. Inom samtalsforskningen har man visat att berättande ger talaren rätt att tala en längre stund. Just berättelser innebär också ofta någon slags moralisk poäng om de ingående karaktärerna, och därför kan det vara lämpligt att berätta något självupplevt som får berättaren att framstå i god dager. Så gjorde många av deltagarna i de undersökta mötena. Genom att berätta en ganska välutvecklad historia om hur han räddat ett helt kontor från ett datorproblem framstod en delta-

gare både som en god medarbetare och en god historieberättare. Men berättandet är inte en helt säker strategi för att hävda sig, då lyssnarnas reaktioner spelar en viktig roll i berättandet och lyssnarna kanske uppfattar en helt annan moralisk poäng än berättaren avsett? Historier av det här slaget kan uppfattas som skryt, något som inte uppskattas i vår kultur. Lyssnarna kan också sabotera berättandet genom att exempelvis ställa kritiska frågor eller ifrågasätta sanningshalten i historien.

Man kan också dominera genom att ställa frågor. Det påverkar och styr samtalet. Genom frågor kan man därmed vrida samtalet till att handla om något som ligger en själv närmare om hjärtat än det pågående dagordningsärendet. I anslutning till en informationspunkt om en viss workshop, frågade t.ex. en deltagare om en annan workshop, se utdraget nedan, varmed hon lyckades få samtalet att en stund handla om denna i stället.

Lena: ha- (paus) han det här som vi gjorde på den här dagen (paus) m (paus) han den där som ritade alla dom här processerna å allt det där har du fått den dokumentationen än?

Ordföranden: ja

Lena: har du mejlat ut den?

Ordföranden: Jajemensan

Det bästa och mest effektiva sättet att dominera i ett arbetsmöte är dock att vara ordförande. Alla ordförandena i min undersökning talade exempelvis oproportionerligt mest, oftast och längst i respektive möte. Ordförandena hade också det övergripande ansvaret för samtalet och hante-

rade mötenas övergripande organisation och ämneshantering. I ordföranderollen ingick att kommentera och värdera andra deltagares bidrag till samtalet, tillrättavisa deltagare som gick utanför ramarna (exempelvis genom att tala om ovidkommande saker eller prata med sin bordsgranne under pågående diskussion). Ordförandena kunde också avsluta dagordningsärenden eller hela möten utan att undersöka om de andra hade ytterligare saker att tillägga.

Män och kvinnor

Talar männen som grupp mer? Tidigare forskningsresultat har visat att män talar mer i samtal på arbetsplatser (Kendall & Tannen 1997). Men i min undersökning talade kvinnor och män lika mycket, ofta och länge. Kvinnorna ställde som grupp också något mer frågor, vilket skulle indikera att de till och med hävdar sig mer än männen. Däremot talade kvinnorna inte i lika hög grad till punkt som männen, d.v.s. de blev avbrutna eller avbröt sig själva. Den statistiska analysen ger alltså inga entydiga svar. Troligen finns det inte några större skillnader mellan grupperna kvinnor och män på den typ av arbetsmöten som jag undersökt.

Berättandet kan dock vara ett sätt att skapa en könsordning. Genom att berätta korta historier om sig själva förklarade, försvarade, ursäktade och skröt deltagarna om sina insatser på jobbet. När jag analyserade en särskilt aktiv berättare (densamme som hade räddat ett helt kontor) visade det sig hur en del av innebörden i hans berättelser kom från kulturella och stereotypa föreställningar om manlighet, t.ex. hjältemod och jakt. Vad en man berättar

om sig själv tolkas alltså delvis utifrån föreställningar om manlighet, liksom vad en kvinna berättar delvis tolkas utifrån föreställningar om kvinnlighet.

Det går inte att dra några enkla slutsatser utifrån min undersökning huruvida frånvaron av formalia är positiv eller negativ för mötenas möjligheter att fylla sina delvis motstridiga uppgifter: att lösa problem och samtidigt ge alla deltagare lika möjligheter att komma till tals. För en enskild deltagare finns många sätt att hävda sig på ett informellt hållet arbetsmöte, bara han eller hon vet att utnyttja de möjligheter som ges. Om man dessutom är ordförande har man inte bara en än större möjlighet att hävda sig, utan kan också hindra andra från att göra detsamma. Däremot var det inte så att männen entydigt hävdade sig på kvinnornas bekostnad. Vad vi säger tolkas dock antagligen alltid genom en lens av kulturella föreställningar om kvinnligt och manligt. Kvinnor och män deltar därför inte på lika villkor, hur jämlika och jämställda samtalen än är på en kvantitativ nivå. ■

LITTERATUR

- Fairclough, Norman (1992), *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail (1974), A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50. S. 696–735.
- Frankenberg, Jan & Nyttell, Eric (1985), *Sammanträdesteknik. Handbok för effektivare möten och förhandlingar*. Stockholm: Liber.
- Lindgren, Maria (2002), Chefen bestämmer. *Språkvård* 3/2002. S. 11–15.
- Milles, Karin (2003), *Kvinnor och män i möte. En samtalsanalytisk studie av interna arbetsmöten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Att sortera Anders Andersson Bergman

OLA KARLSSON

Vad är egentligen ett mellannamn, och hur sorterar man mellannamn och efternamn alfabetiskt? Det kan vara bra att veta t.ex. för den som upprättar klasslistor på en skola. Redan svenska namn skapar problem. Ännu svårare blir det med namn från andra språk. Ola Karlsson från Språknämndens sekretariat reder ut begreppen.

Att placera *Anders Andersson* före *Bengt Bergman* i en alfabetisk lista är inte så svårt. Men hur gör man om någon heter *Anders Andersson Bergman* eller *Anders Andersson-Bergman*? Flerledade namn kan enligt namnlagen vara av två typer: 1) dubbelnamn som *Peterson-Berger* – i regel skrivna med bindestreck – där båda namnen utgör efternamnet eller 2) mellannamn + efternamn som *Anders Andersson Bergman*, där *Andersson* är mel-

lannamn och *Bergman* efternamn. Ca 185 000 svenskar bär ett dubbelnamn, ca 310 000 ett mellannamn. Mellannamn har framför allt två sorters bärare: 1) den ena maken (i regel kvinnan) tar vid giftermål den andra makens efternamn men behåller sitt gamla efternamn som mellannamn; 2) barn till föräldrar med olika efternamn tar det ena namnet som efternamn och det andra som mellannamn.

Ett mellannamn är enligt namnlagen inte ett efternamn, utan ett tilläggsnamn vid sidan av för- och efternamn (det hette tidigare just *tilläggsnamn*). I folkbokföringsregistret placeras det i en egen kolumn. Det ska placeras mellan för- och efternamn; därav benämningen mellannamn. Tidigare fanns inga klara normer kring bruket av dubbelnamn och tilläggsnamn/mellannamn, men sedan 1963 års namnlag får dubbelnamn inte längre bildas i svenskan – det har ersatts av systemet med mellannamn. Mellan mellan-

namn och efternamn får inte heller bindestreck användas.

Dubbelnamnen ska alltid sorteras på det första namnet: *Peterson-Berger, Bo*. I praktiken brukar också mellannamn + efternamn sorteras på det första namnet: *Andersson Bergman, Anders*. Det beror på att det kan vara svårt att veta om namnet är ett dubbelnamn eller inte. Namnlagen till trots är det t.ex. vanligt att bindestreck används ändå mellan mellan- och efternamn, både av namnbärrarna själva och av andra. Att det växande antalet invandrare i Sverige för med sig en stor mängd nya flerledade namn (som ibland följer andra regler) komplicerar situationen ytterligare. Sorteringen på mellannamn beror dock också på att myndigheter i likhet med stora delar av allmänheten uppfattar mellannamnet som en del av efternamnet. I många myndighetsregister står de båda namnen följaktligen tillsammans i kolumnen "efternamn". Andra människor ser sitt mellannamn just som ett tilläggsnamn och blir upprörda över att i olika sammanhang, t.ex. på körkort och pass, sorteras på detta namn och inte på efternamnet.

Riktlinjer

För den som är osäker, kan följande riktlinjer vara rimliga: Sortera på efternamnet om du känner till det. I annat fall, sortera namn som skrivs med bindestreck som dubbelnamn, d.v.s. på det första namnet. Namn med mellanslag mellan kan antas vara mellannamn + efternamn och sorte-

ras på det andra namnet (såvida man inte vet att det rör sig om ett dubbelnamn, som *Bergom Larsson*). Dessa riktlinjer understöds av två saker: av dubbelnamnen är det bara en mindre andel som skrivs utan bindestreck, och av dessa i sin tur är det få som i praktiken kan förväxlas med mellannamn + efternamn.

Var bör då mellannamnet placeras vid alfabetisk sortering på efternamn? Tänkbara lösningar vore att skriva *Andersson Bergman, Anders* men ändå sortera på *Bergman* under *B*, eller att vända på hela steken och skriva *Bergman Andersson, Anders*. De varianterna är mindre lyckade och förekommer knappast heller i bruket. I stället bör mellannamnet placeras tillsammans med förnamnet: *Bergman, Anders Andersson*. Den modellen förespråkas även av t.ex. riksdagen

Ett mellannamn är enligt namnlagen inte ett efternamn, utan ett tilläggsnamn.

och av internationella standarder. Man riskerar då möjligen att *Andersson* uppfattas som ett förnamn eller s.k. patronymikon, men den risken är betydligt mindre än risken för att mellan- och efternamn ska förväxlas om de båda placeras till vänster om kommatecknet. Är det viktigt att kunna hitta en person i en alfabetisk lista, kan man sortera personen på båda namnen, t.ex. med en hänvisning från *Andersson Bergman, Anders* till *Bergman, Anders Andersson*.

Ett särfall av dubbla namnled utgör patronymiska tillnamn (namn bildade på faderns förnamn) + efternamn, t.ex. *-son-* och *-dotter-*namn som markerar generationstillhörighet: *Axel Stensson Leijon-*

hufvud (*Stensson* = patronymikon). Sådana namn hör närmast till förnamnen och sorterar: *Leijonhufvud*, *Axel Stensson*. Observera att bildandet av efternamnsliknande patronymikon i princip inte längre tilläts av folkbokföringen.

Utländska namn

Så långt svenska namn. Ännu svårare är det med många av våra invandrades namn. Arabiska namn består t.ex. ofta av förnamn, familjenamn och faderns namn som mellannamn (patronymikon): I *Jonas Hassen Khemiri* är *Hassen* ett fadersnamn. Sådana namn sorterar alfabetiskt som svenska namn på släktnamnet om man känner till det, d.v.s. *Khemiri*, *Jonas Hassen*. Familjerelationsord som *abu* ('far'), *ibn*, *bin* ('son'), *bint* ('dotter'), *umm* ('mor') har i dag slopats i namnskicket i många arabiska länder. Historiska personer i litteraturlistor och liknande brukar sorterar på det namn personen är mest känd under: *Abu al-Qasim Ferdawsi* sorterar *Ferdawsi*, *Abu al-Qasim* (känd under familjenamnet *Ferdawsi*) medan *Muhammad ibn Battuta* sorterar *Ibn Battuta*, *Muhammad* (känd som *Ibn Battuta*). Många av de sistnämnda namnen skrivs alltid i rak följd: *Abu Ali Hasan ibn Ali*.

I Spanien och Latinamerika har man mycket ofta dubbla efternamn, bestående av först faderns och sedan moderns familjenamn. Kvinnor behåller efter giftermål sin fars familjenamn men ersätter sin mors familjenamn med makens familjenamn, som regel med ett tillhörighetsbetecknande *de* mellan namnen. Om *María Esquivel López* gifter sig med *Jorge Sánchez Mendoza* (*Esquivel* respektive *Sánchez* är deras faders familjenamn) och de får barnen *Juan* och *Juana*, får de följande namn och sortering: *Esquivel de*

Sánchez, María, Sánchez Mendoza, Jorge, Sánchez Esquivel, Juan, Sánchez Esquivel, Juana. Alla sorterar alltså på sin fars namn (familjenamnet), det första namnet, vilket följer den svenska sorteringskonventionen för dubbelnamn. Vissa efternamn binds ihop med *y* ('och'): *José Ortega y Gasset*, samma sortering gäller för dessa.

För andra språks namn finns en snårskog av olika regler, sammanfattade i standardverken *Katalogiseringsregler för svenska bibliotek* (1990), *Names of persons – national usages for entry in catalogues* (1996) och de svenska standarderna *SS 38104 Administrativ filering – alfanumerisk sortering* och *SS 38103 Bibliografisk filering*, vilka båda bygger på *ISO 7154 Bibliographic filing principles*. Den som ska skriva litteraturlistor kan kontrollera där eller se efter i auktoritativa alfabetiska förteckningar (*Nationalencyklopedin, Vem är det* m.fl.). Vi andra kan i förstone kanske slå i telefonkatalogen, där sortering i dag i princip sker på efternamnet och inte på eventuellt mellannamn. För exakta uppgifter om vad som är mellan- respektive efternamn kan man ringa eller skriva direkt till folkbokföringen (RSV). Mynigheter och t.ex. skolor kan importera hela register därifrån, medan företag kan köpa samma information genom det s.k. SPAR-registret. Bäst är dock att om möjligt skriva som personen själv önskar.

När man inte kan sätta sig in i reglerna eller ta reda på hur en viss namnbärare vill ha det, kan man följa Språknämndens allmänna riktlinjer: sortera på det första namnet om det är bindestreck mellan namnen och på det andra namnet om bindestreck saknas. ■

FRÅGOR & SVAR

Diakritiska tecken

vilken utsträckning anser Språknämnden att diakritiska tecken bör

återges i svenskt skriftspråk? Ska *Sao Paolo*, *Mocambique*, *Lodz* skrivas så eller *São Paolo*, *Moçambique*, *Łódź*?

Ska vi dra en gräns någonstans och i så fall var? Ska man exempelvis ha danska och norska tecken som *æ* och *ø* men inte isländska tecken som *þ* och *ð*, ska man ha romanska tecken som *ç* och *ã* men inte slaviska *ı* och *ž*?

Tidigare har vi haft tekniska bekymmer att sätta ut diakritiska tecken, och alla våra kunder har inte haft möjligheter att ta emot dem. Den situationen är nu på väg att ändras.

Själv ser jag betydande svårigheter med ett omfattande bruk av tecken från andra språk – bland annat kunskapen om vad som är rätt och fel i de olika språken.

*Mats Johansson,
Nyhetschef TT*

Svar: Vår uppfattning är att namn som är hämtade från språk som skrivs med någon version av det latinska alfabetet skall återges i originalskick. Det innebär att alla diakritiska tecken i

princip skall tas med. Någon gräns skall inte dras mellan vad som skall tas med och mellan vad som inte skall tas med.

Ambitionen bör alltså vara att alla tecken återges korrekt. Att sedan källan ibland eller rent av ofta kan vara osäker och inte ha korrekta tecken kan naturligtvis vara ett problem.

Detta gäller i första hand hanteringen av egennamn, både personnamn och geografiska och andra egennamn. När det gäller de geografiska namnen finns det ju emellertid en hel del s.k. exonymer, namn som av hävd har en speciell svensk form som mer eller mindre avviker från den genuina formen, t.ex. *Köpenhamn* (i stället för *København*). Dessa namn hamnar naturligtvis utanför räckvidden för denna tillämpning av diakritiska tecken.

Claes Garlén

Kamera- eller bildtelefon

Vad skall man kalla de nya mobiltelefonerna med inbyggd kamera – *kameratelefon* eller *bildtelefon*?

Pia Westerberg, Svenska språkbyrån i Finland

Svar: *Kameratelefon* är den adekvata termen för mobiltelefoner med inbyggd kamera. Det är också den term som de flesta mobiltelefonföretag använder. (Däremot behövs inte någon särskild benämning för telefoner som *inte* har kamera men som kan skicka och läsa bilder. Funktionerna att skicka och läsa bilder är snart standard i nya modeller.)

Ordet *bildtelefon* har funnits länge, men det brukar avse en telefon i det fasta nätet som har en kamera och en mindre tv-skärm för sändning och mottagning av rörliga bilder.

Ola Karlsson

Förskollärare eller förskolelärare?

vår kommun har ordet *förskolelärare* anammats, men i Svenska Akademiens ordlista rekommenderas *förskollärare*. Enligt den boken heter det dock *förskolebarn*. Varför heter det så olika? Grundordet är väl *skola* i båda fallen?

Sirkka-Liisa Bergkvist

Svar: I ordböckerna står det *förskollärare*, och så skriver de allra flesta. Men det är

FRÅGOR & SVAR

inte alls märkligt att ni har sagt och skrivit *förskolelärare*, eftersom det stämmer med en vanlig regel för sammansättningar.

När *skola* står som enkelt förled i en sammansättning faller *-a*: *skolnivå, skolbarn, skolutbildning*.

När *skola* står som efterled i en sammansättning, t.ex.

Men det heter
folkhögskolelärare,
så där följs regeln.

grundskola, förskola, högskola, folkhögskola, och man lägger till ytterligare ett led, förändras *-a* till *-e*: *grundskolenivå, förskolebarn, högskoleutbildning, folkhögskoleelev*.

Undantag är *förskollärare* och *grundskollärare* samt *körskollärare* och *bilskollärare*. Men det heter *folkhögskolelärare*, så där följs regeln.

Maria Bylin

Fundraising

Vad ska man kalla *fundraiser* och *fundraising* på svenska? Här på universitetet har en sådan

person anstälts, och i styrelsen försökte vi förgäves komma på bra svenska termer för detta.

Henrik R.

Svar: Ibland fungerar *finansiering, insamling av medel* etc. som översättning av *fundraising*. Här gör det dock inte det.

Vi föreslår i första hand *medelskaffare* och *medelskaffning*. De lite längre *medelanskaffare* och *medelanskaffning* är betydelsemässigt ännu tydligare. De täcker verksamheten ganska väl; en *fundraiser* skaffar medel på olika sätt. (Ett ord som *insamlingsledare* som man kan hitta i en engelsk-svensk ordbok passar i vissa

Vi föreslår i första
hand *medelskaffare*
och *medelskaffning*.

sammanhang men inte alla.) Men det kan bjuda emot att ersätta ett trestavigt engelskt ord med ett sextavigt svenskt med ganska byråkratisk klang. Lite bättre blir det därför om man tar bort prefixet *an-*,

alltså *medelskaffare* och *medelskaffning*.

Ordet *skaffare* användes i äldre svenska, d.v.s. fram till 1800-talet, i betydelsen 'någon som anskaffar något, oftast mat och dryck' (se Svenska Akademiens ordbok). Vi har inget emot att man återupplivar detta ord. Men det kan bli svårt att använda *skaffning*, eftersom den betydelse ordet har i modern svenska är liktydig med 'proviant, matsäck'.

Olle Josephson

Papper

Jag har en liten fundering om användningen av ordet *papper* i betydelsen 'vetenskaplig artikel'. Det låter konstigt när någon säger att man ska läsa ett *papper*.

*Karl-Johan Leuchowius,
Uppsala*

Svar: *Papper* i den betydelse som här är aktuell är förstas en överföring av motsvarande användning av engelskans *paper*. Det är ganska vanligt inom den akademiska världen att man "lägger fram ett *papper*". Den som inte gillar det kan trösta sig med att det i alla fall är det svenska *papper* som används

FRÅGOR & SVAR

och inte det engelska *paper*. Dessutom får man konstatera att den här användningen av *paper* inte är sämre än motsvarande användning av *paper* i engelskan.

Vill man inte använda *paper* finns det andra ord att ta till. I dokumentet "Onödig engelska eller engelska i onödan?" på vår webbplats <www.språk-nämnden.se> föreslår vi *upsats*, *artikel*, *föredrag*.

Claes Garlén

Frågeväckande

En av mina studenter har använt ordet *frågeväckande* i sin text. Jag hittar det inte i någon ordbok. Jag har svårt att förklara varför man inte kan konstruera ett sådant ord när man däremot kan säga att något är *tankeväckande*.

Ann-Marie Ericsson

Svar: Eftersom man säger att *något väcker frågor* likaväl som *något väcker tankar*, så borde man kunna bilda *frågeväckande* likaväl som det etablerade *tankeväckande*. Och så har en del andra tydligen också tyckt, förutom din student. Jag

hittar det i två tidningsartiklar (1998 och 2001) i en pressdatabas. Vidare hittar man det på olika webbplatser.

Till *komma ifråga*, *sätta ifråga* och *vara ifråga* finns *ifrågakomma*, *ifrågasätta* resp. *ifrågavarande*. Men i frasen *väcka frågor* finns ingen preposition, så där skall det bara vara *frågeväckande*.

Alltså, *frågeväckande* är korrekt bildat och går bra att använda.

Birgitta Lindgren

Denna saken

Jag och mina kollegor tvistar om det heter *denna saken* eller *denna sak* alternativt *den här saken*. Jag tycker att *denna saken* låter som en dubbling.

Truls E Nerud

Svar: Beträffande demonstrativa pronomen, som detta gäller, finns det stora regionala skillnader i bruket. Det traditionella skriftspråket använder mönstret *denna sak*. I tal blir detta ganska formellt och uppstylat. I mellersta och norra Sverige säger man snarare *den här saken*. Den konstruktionen har också blivit alltmer

vanlig i normal sakprosa.

I Syd- och Västsverige används i tal emellertid mycket ofta *denna saken*. Men detta har alltså inte ansetts korrekt i skrift. För många mellan- och nordsvenskar känns det också helt galet med *denna saken*.

Bland demonstrativa pronomen fyller *denna* och *den här* precis samma funktion. Att de fungerar helt olika med avseende på det ord som följer (alltså obestämmd form i det ena fallet och bestämd form i det andra) är egentligen helt godtyckligt. Om man tycker att *denna saken* är en dubbling borde det även gälla *den här saken*, eftersom det uttrycket också markerar bestämdhet två gånger. Det intressanta är att det är den syd- och västsvenska varianten som bäst ansluter till det allmänna svenska mönstret. Vi säger – och skriver – helt självklart "den saken är utagerad", "den förskräckliga saken är utagerad" o.s.v., det vill säga vi markerar bestämdhet både med *den* och med bestämdhetsändelsen *-en* på *sak*. (Dessutom lägger vi till bestämdhetsböjningen *-a* på *förskräcklig*.)

Det finns alltså ingenting ologiskt med varianten *denna saken*. När vårt

FRÅGOR & SVAR

skriftspråk en gång fastnade för *denna sak*, så kom detta att utgöra ett godtyckligt undantag från det allmänna mönstret. Därför går det inte att fördöma *denna saken* av strukturella, logiska eller kommunikativa skäl. Däremot är det ovedersägligen så att majoriteten svenskar uppfattar detta som en regional egenhet. Den som skriver *denna saken* avslöjar sin geografiska hemvist, vilket vi annars sällan gör i skriftspråket. Därför är det klokast att skriva *denna sak*, eftersom detta är vad som förväntas i neutralt skriftspråk. Men vänder man sig bara till syd- och västsvenskar är det knappast något problem att använda *denna saken*. Och i tal är det fullt gångbart.

Jan Svanlund

Ditt och datt

Har försökt att få fram korrekt betydelse av och ursprung till uttrycket *ditt och datt*. Eller heter det *ditten och datten*?

Katarina Orest

Svar: Uttrycket *ditt och datt* kommer från lågtyskans *dit und dat*. Det betyder orda-

grant 'det här och det där'. Uttrycket används i något skilda former i flera andra (germanska) språk, t.ex. nederländska *dit en dat*, tyska *dies und das*, danska *dit og dat*.

Betydelsen är 'allehanda, allt möjligt, varjehanda, ett och annat'. Ofta vill man uttrycka att det är fråga om något som det inte är värt att gå närmare in på: "Vi pratade om ditt och datt."

Det längre uttrycket *ditten och datten* (även *dittan och dattan*) har kommit till senare och kan uppfattas som bestämd form av det ursprungliga uttrycket.

Claes Garlén

Göra skillnad

Jag undrar hur jag bäst översätter "You'll make a difference in a child's life". Att använda "Du kommer att göra skillnad i ett barns liv" känns som en direkt översättning – är det korrekt svenska?

Katinka Lindholm

Svar: Frasen *göra skillnad* betyder 'behandla olika': "Hon gör ingen skillnad på gästerna." Frasen *det gör ingen skillnad* betyder

däremot 'det spelar ingen roll, det har ingen betydelse'. Eftersom man kan säga *det gör ingen skillnad* borde man kunna ha en positiv motsvarighet, alltså *det gör skillnad*. Det förekommer också, men ordböckerna har hittills inte tagit upp det. Man brukar ofta översätta eng. *this makes a difference* med *det betyder (mycket/något)*. Men som sagt, man borde på svenska kunna säga *det gör skillnad*.

Om man har ett annat subjekt än *det*, t.ex. ett substantiv som betecknar en person eller ett personligt pronomen, blir den här användningen mindre lyckad. Den krockar med betydelsen 'behandla olika'.

I det här fallet skulle "You'll make a difference in a child's life" kunna översättas med "Du kommer att betyda något för ett barns liv" (alt. *för ett barn*) eller "Du kommer att spela en roll i ett barns liv" (alt. *för ett barn*) hellre än "Du kommer att göra skillnad i ett barns liv".

Birgitta Lindgren

Titta också gärna i *Frågelådan* på vår webbplats <www.spraknamnden.se>.

Lära sig läsa på ett främmande språk

CHRISTINA HELLMAN

Att lära sig läsa är mödosamt. Att lära sig läsa på ett främmande språk är ett än mer krävande arbete, men vi reflekterar sällan över komplexiteten i uppgiften. Det gör här emellertid Christina Hellman, som är universitetsektor i lingvistik i Stockholm.

Läsinläring tar normalt sin självklara utgångspunkt i ett gemensamt språk, oftast modersmålet för både lärare och elev. Det är mot denna trygga fond av gemensam språklig erfarenhet som både lärare och elev lutar sig i läsinläringens olika skeden, från förskolestadiets språk-lekar med rim och ramsor, in i avkodningens snariga djungel och vidare mot målet att i läsprocessen upplösa skriften och låta språket och innehållet åter träda fram.

En sådan gemensam språklig erfarenhet är sedan länge inte en självklarhet i dagens svenska klassrum. Många barn – och för den delen också vuxna – möter upp med andra språk i bagaget än det som

läraren och skolan utgår ifrån. Läsinläringen sker då på ett språk och i en kultur som eleverna ännu inte har full insyn i.

Det som följer här är ingen handbok i att lösa de pedagogiska utmaningar som denna parallella kultur-, språk- och läsinlärningsprocess innebär. Här återstår mycket att göra. I stället vill jag visa på den komplexa relation som råder mellan för det första språk och dialekt, för det andra ursprungsland och etnisk tillhörighet samt för det tredje språkstruktur och skriftsystem. Med det som grund kan vi sedan titta närmare på vilka olika möjliga läsinläringssituationer som kan uppstå och fundera vidare över de pedagogiska konsekvenserna. Låt oss först vända blicken utåt, mot den språkliga situationen utanför Sveriges gränser.

Språken i världen

Hur många språk finns det i världen i dag? Frågan är egentligen omöjlig att besvara. Den kräver att vi har en oomtvistad definition av vad som skall anses utgöra

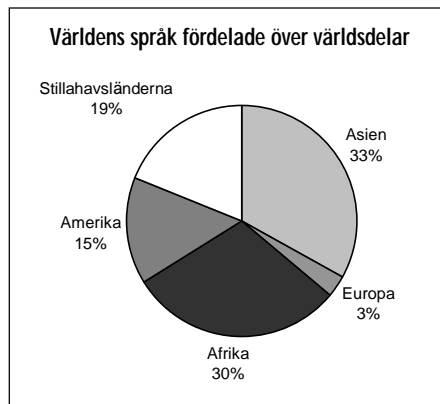
ett språk och vad som snarare är en dialekt. Beteckningen "språk" används ju inte på grundval av språkliga kriterier; om något kallas för språk är det på grundval av ett antal olika historiskt, politiskt och etniskt betingade faktorer. Svenska och norska anser vi t.ex. vara två olika språk, trots stora språkliga likheter och trots att vi förstår varandra riktigt bra, medan älvdalska betraktas som en svensk dialekt, trots att många utomstående har svårt att förstå älvdalska. Innan striderna splittrade det forna Jugoslavien fanns det ett språk som kallades serbokroatiska; numera hävdas från respektive parter att det är fråga om två olika språk, serbiska och kroatiska. Kurdiska och turkiska tillhör olika språkfamiljer (indo-europeiska respektive afroasiatiska). Ändå hävdar den turkiska regeringen att kurdiska inte är ett eget språk, att kurderna inte är någon etnisk grupp, och – som konsekvens därav – att de inte kan göra anspråk på vare sig självstyre eller rätt till utbildning på det egna språket.

Om man ändå vill våga sig på en grov beräkning så brukar man uppskatta språken i världen till cirka 6 700. De fördelar sig, som framgår av vidstående figur, ganska ojämnt.

Den språkliga homogeniteten är ett viktigt kulturellt särdrag för Europa och i synnerhet för Sverige, och den präglar på olika sätt vår språksyn. Vi talar om modersmål eller hemspråk i ental, för i vår erfarenhetsvärld är det normalt att använda ett språk i hem, skola, arbete och offentliga sammanhang. I världen i övrigt är det lika normalt att använda sig av flera, funktionellt uppdelade språk. Det är inte ovanligt att tala ett språk med familjen, ett annat med grannbyns folk, ett tredje som skol- eller religionsspråk och ett fjärde

med myndigheter. Den här skillnaden kan förklara den kulturkrock som ibland uppstår när läraren försöker förklara för invandrareleven eller hans föräldrar hur viktigt det är att lära sig en bra svenska och får till svar: *Jamen, jag/han kan ju bra svenska!* "Bra" svenska betyder då att man kan använda det i en given, men begränsad, funktion. I en språkligt homogen kultur som den svenska brukar kriteriet på "bra" svenska vara just att man behärskar det fulla spektrumet av kommunikativa funktioner.

Av världens 6 700 språk har endast cirka 1 000 ett skriftspråk. Majoriteten av världens språk finns alltså bara som talspråk. Det här ställer till problem om man försöker ordna det så att eleven först lär sig läsa på sitt modersmål, oavsett vilket det är, eftersom detta vore önskvärt. Vad gör man om modersmålet saknar skrift-

språk för det moderna talspråket, vilket är fallet för exempelvis assyrier/syrianer? Det innebär vidare att den som kommer till Sverige kan ha lärt sig läsa, men på ett annat språk än modersmålet – kanske på religionsspråken arabiska (om man är muslim), syriska (om man är assyrier/syri-

an) eller på något av de forna kolonial-språken, t.ex. franska eller engelska. Att vara läskunnig behöver alltså inte betyda att man är läskunnig i sitt modersmål. Inte heller behöver "läskunnig" betyda att man behärskar det språk man läser. Många icke-arabiska muslimer, t.ex. somalier, har lärt sig läsa arabiska i koranskolan men kan för den skull inte kommunicera med araber, vare sig muntligt eller skriftligt. Därtill är det liturgiska språket alltför avlägset.

Ursprung och etnisk tillhörighet

Det är viktigt men ingalunda lätt att skaffa sig en uppfattning om vilka invandrargrupper vi har i Sverige i dag. Invandringen är av i huvudsak två slag, arbetskraftsinvandring och invandring till följd av krig, politisk förföljelse eller naturkatastrofer. Arbetskraftsinvandring har vi från de nordiska länderna, i synnerhet från Finland, samt från Tyskland och England. Huvudsakligen "politisk" invandring har, i olika perioder, förekommit från f.d. Jugoslavien, Iran, Bosnien-Hercegovina, Polen, Turkiet, Chile, Irak och Somalia. Här följer en förteckning över ursprungsländer från vilka fler än 10 000 personer bosatt sig i Sverige, inklusive deras i Sverige födda barn.

Tyvärn säger en sådan förteckning inte särskilt mycket. Invandrarverket kategoriserar invandrare efter ursprungsland, och ursprungsland och etnisk/språklig tillhörighet är två olika saker. Låt oss ta den asiatiska gruppen som exempel. Vid osmanska väldets sammanbrott efter första världskriget drog segrarmakterna Frankrike och England upp nya nationalitetsgränser i Mellanöstern, gränser som gick på tvärs av alla etniska grupperingar. Följden blev ett etniskt lapptäcke i området med påföljande slitningar mellan de olika grupperna. Kurderna finns i ett geografiskt sammanhållet område som delades upp på i huvudsak tre länder, Turkiet, Iran och Irak – samt till viss del Syrien. Från Turkiet kommer kurder med en nordkurdisk dialekt (kurmanji), från Iran och Irak kurder med en sydkurdisk dialekt (sorani). Det här har fått språkliga konsekvenser såtillvida att kurdiskan nu har tre skriftspråk, latinsk skrift (Turkiet), arabisk skrift (Iran, Irak, Syrien) samt kyrillisk skrift (forna Sovjetunionen).

Från Iran kommer förutom kurder även persisktalande iranier, assyrier/syrianer och armenier, och från Irak även arabisktalande irakier samt assyrier/syrianer. Att få höra att någon kommer från Iran säger alltså inte utan vidare något om per-

Invandringen i Sverige 1995 (Källa: Migrationsverket)

EUROPA		ASIEN		AFRIKA	
Finland	205 710	Iran	49 040	Etiopien	13 496
F.d. Jugoslavien	70 516	Turkiet	29 761	Somalia	10 377
Bosnien-Hercegovina	45 602	Irak	26 361		
Norge	44 852	Libanon	21 555		
Danmark	40 506				
Polen	39 404	AMERIKA			
Tyskland	35 731	Chile	26 979		

sonens etniska tillhörighet. Det finns i Sverige i dag ingen tillförlitlig statistik över hur många invandrare som finns i de förekommande etniska grupperingarna – en uppgift som är vida mer användbar än ursprungsland om man vill gå elevens språkliga och kulturella erfarenhet till mötes.

Effekter av språkskillnader

Att lära sig läsa på ett språk man inte behärskar är en stor kognitiv utmaning. Man måste parallellt ägna sig åt två saker – språkinläring och läsinläring – som var för sig kräver sin fulla uppmärksamhet och som är inbördes beroende. Språkinläringen underlättas väsentligt om man kan läsa och vice versa.

Språkinläringen är i sig ett kognitivt äventyr. Man ska tillägna sig nya ord och uttryck för saker som man redan har namn för i sitt eget språk – en kunskap som oftast är automatiserad. Man möter inte bara nya beteckningar på saker man känner till; ofta måste man dessutom lära sig beteckningar för helt nya begrepp som *premiepen-sion*, *överdos* och *utbränd* – för att inte tala om idiomatiska yttranden som *ha en skruv lös* och *sitta på två stolar samtidigt*. Att lära in nya ord är alltså inte enbart en fråga om att översätta från det egna språket till det nya. Det innebär också att göra sig bekant med en ny kultur och nya företeelser.

Sättet att arrangera orden i meningar kan vara väldigt skilt från det egna språkets struktur. Man brukar klassificera grundordföljden i världens språk efter sät-

tet att ordna subjekt, verb och objekt. (De brukar betecknas S, V respektive O.) Det vanligaste är att subjektet föregår objektet. Svenskan har denna grundordföljd, eftersom vi har ordningen SVO. Den procentuellt sett vanligaste grundordföljden i världen är dock SOV med knappt 50 %. Flera av våra invandrarpråk, t.ex. turkiska och persiska, hör hit:

TURKISKA: *Hasan öküzü al-di*
[Hassan bil-akusativ
köpa-preteritum]
Hassan köpte bilen.

PERSISKA: *Hasan ketab-ra did*
[Hassan bok-akusativ
se-preteritum]
Hassan såg boken.

Ungefär en tredjedel av världens språk har grundordföljden SVO, varav en stor del återfinns i Europa och Afrika. Cirka 15 % av världens språk, många hemmahörande i Nordamerika och Oceanien, utgörs av VSO-språk, här representerat av walesiskan: *Lladdod y draig y dyn [dödade draken mannen]*.

Det är inte bara lexikonet med vidhängande begrepp och grundordföljden som kan skilja sig åt och därför kräva en omorganisering av uppmärksamheten. Också språkets sätt att signalera vilka ord och fraser som hör samman varierar. En sådan vanlig grammatisk markör är *kasus*, böjningsformer på substantiv och pronomen, som kan ha två olika huvudändamål: dels att signalera grammatisk funktion, dels att beteckna rumsrelationer. I svenskan finns

Också språkets
sätt att signalera
vilka ord och
fraser som hör
samman varierar.

tre kasus: nominativ, akkusativ och genitiv. Substantiven markerar bara genitiv (*mammas* vs *mamma*), medan pronomen även markerar objektsform (*henne* vs *hon*). I andra språk kan det finnas betydligt fler kasus, som då har funktioner som i svenskan uttrycks på annat sätt. Låt oss ta exempel från ett oss näraliggande språk. Finskan har med sina 15 kasus ett rikt kasussystem där många kasus används för att beteckna rumsrelationer. I uttrycket *Asun Helsingissä* [*(Jag) bor i Helsingfors*] är ändelsen *-ssä* ett kasus (inessiv) som i princip motsvarar den svenska prepositionen *i*. Andra språk, t.ex. japanska och koreanska, markerar som regel rumsrelationer med ett ord som står efter, inte före huvudordet, alltså med postpositioner (vilket även förekommer i finska).

En och samma företeelse, rumsrelationer, kan alltså uttryckas på olika sätt i världens språk: genom fria ord som står före eller efter sitt huvudord eller genom en kasusändelse. Därmed kommer vi in på en annan egenskap som skiljer världens språk åt, nämligen i vilken utsträckning språken favoriserar just fria ord eller bundna ändelser. Språk utan eller nästan utan böjningsändelser kallas "analytiska" eller "isolerande" och återfinns framför allt i Sydostasien och Västafrika; inom den indoeuropeiska språkgemenskapen brukar engelskan betraktas som relativt isolerande. Kinesiska brukar annars framhållas som ett typexempel på ett isolerande

Det är lätt att hemfalla åt språklig exotisering.

språk, och när man ibland påstår att kinesiskan saknar grammatik, likställer man alltså – felaktigt – grammatik med böjningsändelser.

KINESISKA: *Wo mai le yi ben shu*
[Jag köpa preteritum
ett stycke bok]
Jag köpte en bok.

I den andra ytterligheten, (poly)syntetiska språk, som är vanliga i Nordamerika och i Sibirien, kan det mesta – pronomen, objekt, hjälpverb och tempusmarkörer – hängas på predikatsverbet, som därmed ser ut som ett enda långt ord. Här ett exempel från det uto-aztekiska språket tiwi:

TIWI: *ngirruunthingapukani*
[ngi Jag -rru preteritum - un-
hing under någon tid -apu äta
-kani oupphörligt.]
Jag fortsatte att äta.

Det är lätt att hemfalla åt språklig exotisering, när man ser sådana exempel. Därför kan det vara nyttigt att betrakta svenskan ur ett språkjämförande perspektiv. Även här finner vi en hel del särpräglade drag – om än inte helt unika. Vi har egenheter i svenskans uttal, som tonaccent (*tömten* av *tomt* vs *tömt* av *tomt*) och den mycket sällsynta företeelsen övrrundad främre vokal, /*ʌ*/ som i *ful*. Vi har spetsfunktioner som dubbelmarkering – eller rent av trippelmarkering – av bestämdhet: "*den fula ankungen*". Vi har också ett strängt subjektstvång, som leder till konstruktioner av typen "*Det står en man i trappan*". Vi är mästare på ordsammansättningar, ofta nya och kreativa sådana, vilket leder till påfallande långa ord

och ett kondenserat innehåll. Här ett axplock ur en större dagstidning: *utställningsdebutera, mobiltelefonanvändare, samordningsfördelarna, målsumparföreställning, kostnadseffektivera, kompetensutvecklingsåtgärder*. Inte så väldigt olika det uto-aztekiska språket, åtminstone vad gäller ordlängden! Undersökningar tyder också på att just dessa produktiva ordsammansättningar med sin kombination av ordlängd och informationskondensering utgör en extra belastning för dem som har avkodningsproblem, t.ex. för dem som är dyslektiker.

På vilket sätt slår de olikheter som här har skisserats igenom när man lär sig ett nytt språk? Ja, det varierar förstas beroende på vilket språk man talar och hur det förhåller sig till det nya språket. För alla gäller att man möter det nya språket med sitt eget modersmål som ett oundvikligt filter.

Läsinlärning och skriftsystem

Mötet med ett nytt språk ställer inte bara krav på den muntliga färdigheten. Man ska också lära sig att läsa och skriva på det nya språket. På samma sätt som skillnader mellan modersmål och inlärarespråk kan påverka inlärningen, så kan man anta att skillnader i skriftsystem utgör en extra belastning för den inlärare som redan kan läsa. Debatten om läskunnandets möjliga sociala och kognitiva konsekvenser har pågått i över 30 år. I detta sammanhang är det främst tre antaganden som intresserar oss.

Det första kognitiva antagandet hävdar att egenskaper hos skriftsystemet påver-

kar inlärningsprocessen: ett betydelsebaserat skriftsystem (som kinesiskans) är lättare att lära in just eftersom det är betydelseangivande, medan ljudbaserade system (som alfabetet) är svårare eftersom de representerar abstrakta ljudenheter, s.k.

fonem. Detta antagande har kallats "the script dependent hypothesis". Hypotesen har också utsträckts till att gälla *inom* ljudbaserade system och kallas då "the orthographic depth theory". Alfabetet kan representera ljud mer eller mindre indirekt, och hypotesen är att språk med en mer

direkt relation mellan bokstäver och ljud ("ytortografi"), som t.ex. finska och serbiska/kroatiska, är lättare att tillägna sig än språk som engelska där relationen är indirekt ("djuportografi").

Det andra kognitiva antagandet gäller resulterande mentala representationer: läsaren har lättare att medvetandegöra sådana språkliga enheter som avgränsas av skriften. En svensk läskunnig skulle enligt hypotesen ha lättare att uppmärksamma fonem (grundläggande ljudenheter) och ord, eftersom de är enheter som avgränsas i vårt skriftspråk (via bokstäver och ordmellanrum). Den västafrikanska vaistammen, som har ett syllabiskt (stavelsebaserat) skriftspråk, skulle ha lättare att medvetandegöra stavelser. Kineser skulle fästa sig vid betydelseenheter, men däremot inte vid fonem.

Det tredje antagandet bygger på det andra och gäller överföring av kognitiva strategier från ett skriftspråk till ett annat. Ett antal tvärspråkliga studier av bl.a. serbiskroatiska, hebreiska, kinesiska och ja-

Man möter det
nya språket med
sitt modersmål
som ett filter.

panska tycks stödja hypotesen att man utvecklar skriftspråksberoende läsprocessstrategier. Studier har också visat att läsare med bakgrund i ljudbaserade skriftsystem (arabiska, spanska och engelska) signifikant påverkades vid läsning av ett fonologiskt otillgängligt och indirekt skriftsystem, vilket läsare med bakgrund i ett betydelsebaserat skriftsystem (japanska) inte gjorde.

Vad påverkar läsframgången?

Den som är analfabet står ofta inför uppgiften att lära sig "knäcka koden" på ett språk som inläraren ännu inte behärskar. Att läsinlärningen och språkinlärningen sker parallellt ställer stora krav både på inläraren och pedagogen när inläraren inte som annars kan använda sin förhandskunskap om språket för att underlätta avkodningen.

För den som redan kan läsa på ett annat språk är utmaningen en annan. Oavsett vilket skriftsystem man mött har man åtminstone med sig kunskapen om vad skrift är till för, och man har lärt sig en princip för hur skrift kan återge tal. I det avseendet knäcker man koden en gång för alla. Det finns en risk, så som diskuterats i avsnittet ovan, att de kognitiva strategier vi bär med oss som ett resultat av tidigare läskunskap påverkar läsinlärningen i det nya språket. Samtidigt är det viktigt att inte överbetona dessa effekter av skillnader i språksystem och skriftsystem. Kulturella faktorer, så som olika inställning till och förväntan på språkinlärning, utbildning och framtid är oerhört avgörande.

Den här genomgången har velat visa att en mängd olika faktorer påverkar läsframgången i ett annat språk än modersmålet:

1. Antal språk man behärskar och förekomst av läskunnighet i respektive språk.
2. Graden av tidigare läskunnighet: vissa kan inte läsa alls, andra läser knackigt eller flytande.
3. Graden av språklig överensstämmelse mellan modersmålet och det nya språket.
4. Graden av överensstämmelse mellan skriftsystem i modersmålet och det nya språket.
5. Likheter och skillnader i värderingen av språk- och läskunskaper.
6. Andra likheter och skillnader av socioekonomisk, religiös och etnisk karaktär.

En uppräkningslista som denna visar att man inte kan vänta sig någon generell läsinlärningsprocess för andraspråksinlärare. Det framstår därför som naturligt att som pedagog skaffa sig kunskap om den enskilda elevens språkliga och kulturella situation, inte bara, det är viktigt att tillägga, av snävt språkpedagogiska skäl. Ett genuint intresse för att skaffa sig kunskap om och tillvarata elevens erfarenheter – och hit hör kulturella villkor som språk, religion, livsstil och traditioner – är en förutsättning för pedagogisk framgång och dessutom berikande för alla inblandade. Kulturella skillnader, i klassrummet precis som i samhället i övrigt, är en resurs och inte ett hinder, om man bara rätt förstår att värdesätta dem. ■

Standard för det offentliga talet

BJÖRN HAMMARBERG

Hur uttalar man *euro* på svenska? Finns det ett svenskt uttal av golftermen *eagle*? Hur säger man *chorizo*, *magyar*, *genre*, *deiktisk*? Uttalas *hundkax* med k- eller tj-ljud? Vad är en riksgiltig standard för *vänlig* – långt eller kort ä? Sådana frågor besvaras i den nyutkomna *Svenska språknämndens uttalsordbok*, som här recenserar av Björn Hammarberg, professor emeritus i allmän språkvetenskap.

Det saknades länge en modern uttalsordbok för svenskan, av den typ som finns för flera andra språk som engelska, franska, nederländska, tyska. Men under de senaste åren har vi berikats med två stora uttalsordböcker. 1997 kom *Norstedts svenska uttalslexikon* av Per Hedelin med en inledning av Claes-Christian Elert, och nu 2003 *Svenska språknämndens uttalsordbok*, också på Norstedts, utarbetad av Claes Garlén vid

Svenska språknämndens sekretariat. Det är den senare boken som ska presenteras här. Den är på 848 sidor, omfattar 67 000 ord och inleds med en cirka 50-sidig instruktiv presentation av ordbokens principer, svenskans uttalssystem, ljudskriften och problemen med att ange en uttalsstandard.

Låt mig genast säga att Claes Garlén och Språknämnden med denna nya ordbok har åstadkommit ett mycket värdefullt tillskott till den svenska lexikonfloran. Projektet initierades för många år sedan av Språknämndens dåvarande chef Bertil Molde och fonetikern Claes-Christian Elert, men kom länge att ligga vilande. För några år sedan togs så arbetet upp och genomfördes av Garlén.

Vilka behöver en uttalsordbok? Språkvetare naturligtvis, men också andra som ägnar sig åt det offentliga talade språket: mediefolk, andra kommunikativt verksamma personer, skolfolk, logoped och inte minst en språkmedveten allmänhet.

En målgrupp som tilltar i betydelse är de som har svenska som andra eller främmande språk. Bland dessa finns i dag allt fler som använder svenska på en avancerad nivå men ändå inte har den inföddes säkra behärskning.

Båda de nämnda ordböckerna söker fånga ett standarduttal av svenskan, främst baserat på det centralsvenska uttalsbruket, det som av hävd dominerar i etermedierna, i film och på scen och som brukar erkännas som normbildande. Med en principiellt mer öppen hållning diskuteras dock den regionala uttalsvariationen i de båda böckernas inledning.

Garléns ordbok är den som mest uttryckligt syftar till att vara "rekommenderande", d.v.s. att vara vägledande för valet av uttalsform och att vara selektiv i användandet av varianter. I det avseendet kan den ses som en parallell till *Svenska Akademiens ordlista (SAOL)*, som kodifierar det skrivna språkets böjningsformer och stavning. Men läget är mer komplicerat för uttalet än för den i stort sett väl fastlagda svenska ortografin. Dels finns en rikare variation att ta hänsyn till, dels gör sig språkets spontana och ständigt fortgående förändring mer gällande i talet, som till sin natur är mer flyktigt och anpassligt.

I sin inledning tar Garlén upp grunderna för uttalsrekommendationer, och här skymtar det dilemma som ofta kan uppstå. Det viktigaste rättesnöret är naturligtvis det faktiska bruket; man måste återge det uttal som allmänt används. Att fastställa hur gångbart ett bruk är kan

dock vara svårt, och flera andra faktorer kan då också spela in och betinga vilken av två eller flera uttalsformer som bör rekommenderas. Garlén räknar upp ett antal sådana faktorer: den form som bäst passar in i språksystemet, bäst ansluter till stavningen, har störst geografisk spridning, den uttalsform av ett lånord som är trogen mot ursprungsformen, den som inte introducerar främmande ljudelement i språket, med flera faktorer.

Kriterier i konflikt

Problemet är att dessa kriterier lätt råkar i konflikt med varandra och gör en rekommendation vanskelig. För att ta ett exempel: för ordet *tinnitus* rekommenderas ett uttal med betoning på andra stavelsen och lång vokal som i *nit*, eftersom ordet har denna form i latin. Men en informell snabbkontroll med några audiologiska och hörselteknologiska experter med god överblick utvisar att detta uttal verkar vara näst intill okänt i fackkretsar. Det gängse uttalet i svenskan har betoning på första stavelsen och korta vokaler. Här tycks det historiska argumentet motsägas av bruket. Jag ska inte vara tvärsäker om fakta, sådana här fall behöver undersökas grundligare. Men exemplet kan duga för att illustrera problemet: i vil-

ken utsträckning är det berättigat att söka styra ett uttalsbruk och eventuellt aktivt förändra det i en riktning som kan framstå som önskvärd av något rationellt skäl? Och hur ska de olika tillämpliga kriterierna sammanvägas? I ordet *image* förtecknar ordboken ett uttal efter mönstret *ga-*

Rekommendationer om uttal måste vara ständigt öppna för debatt och revidering.

rage, bandage, blamage ..., alltså ett uttal som ansluter sig till ett etablerat mönster för liknande franska lånord i svenskan. Men ordet *image* är inlånad från engelskan och torde allmänt identifieras som ett av den anglosaxiska kulturkretsens tidstypiska modeord, vilket motiverar ett engelskbaserat uttal. Här står anslutningen till språkssystemet mot troheten mot ursprungsspråket. I det här fallet väljer ordboken en diplomatisk linje och ger de båda uttalen som alternativ. Men är varianten efter franskt mönster trovärdig?

I de här båda exemplen kan man kanske vilja göra andra val än ordboken, men det generella problem som de belyser får vi leva med. Att väga samman olika argument för en uttalsrekommendation är ingen automatisk och objektiv sak. Rekommendationer om uttal – där helhetsintrycket ändå är att de görs med säkert omdöme i denna ordbok – måste därför vara ständigt öppna för debatt och eventuellt revidering.

Talstilsvariationer, skillnader mellan omsorgsfullt och ledigt tal, är ju en viktig dimension i det talade språket. I allmänhet begränsar sig ordboken till de omsorgsfulla uttalsformerna av orden, men för ett antal vanliga ord (*jag, det, är, och* m.fl.) ges också variantformer för ledigare tal. Kortformer som *nån, sån* behandlas under egna ortografiska uppslagsord. Särskilt med tanke på icke-infödda användare hade man kunnat önska sig ett mer frikostigt återgivande av lediga uttalsvarianter.

Ordbokens 67 000 ord omfattar hela spannet från språkets centralaste ord till speciella lånord och facktermer. Hedelins uttalslexikon är större till omfånget, 145 000 ord, men skillnaden är skenbar om man tar hänsyn till mängden sam-

mansatta ord. Garléns ordbok är ytterst sparsam med sammansättningar och inskränker sig huvudsakligen till sådana där de ingående enkla orden inte ger tillräcklig klarhet om uttalet, eller där någon av sammansättningsledningarna inte finns som enkelt ord. Genom att spara in dubblrande sammansättningar vinner man plats för fler nyttiga ord per sida. Några få på måfå valda ord utvisar att skillnaden mellan ordböckerna på denna punkt ibland kan bli drastisk:

<i>Antal samman-</i> <i>sättningar med:</i>	<i>Hedelin</i>	<i>Garlén</i>
bandy-	17	0
biljett-	23	0
bil-	177	2
barn-, barna-, barns-	281	5

En mindre lyckad begränsning är däremot att ordboken helt avstår från att ta upp egennamn. Det är synd, och ett rätt svarsbegripligt val, för just namn hör ju ofta till de ord vars uttal man kan vara osäker om. (Här får vi ge en poäng till Hedelins lexikon, som har med ett ansevärt antal personnamn och geografiska namn.) När det är dags för en ny upplaga bör ett rimligt urval namn stå högt på önskelistan.

Beteckningssystemet

Det beteckningssystem som används för att ange uttalet är det internationella fonetiska alfabetet, IPA. Det överensstämmer med internationell praxis för uttalsordböcker och är det givna valet för en ordbok som denna. En översikt av hur det tillämpas på svenska ges på pärmens insida och inuti boken, och som en extrahjälp också på ett bifogat löst kort. I ordbokens inledningsdel beskrivs de svenska språk-

ljuden och ordprosodiska dragen (betoning, längd och ordaccent) och deras beteckningssätt närmare. Här ges en hel del sådan information om svenskans uttal som döljer sig bakom ljudskriften i ordartiklarna.

IPA-alfabetet är konstruerat för att kunna användas för alla språk och gäller i dag som en accepterad världsstandard för uttalstranskription. Det rymmer också ett spelrum för att kunna välja olika grad av fonetisk finbeteckning alltefter det ändamål det används till. För uttalsordböcker kommer en s.k. grov transkription ifråga, i praktiken huvudsakligen en fonematisk transkription, som bara särskiljer betydelseskiljande ljudelement (fonem) och bortser från variationer inom fonemen (allofoniska variationer), som t.ex. växlingen mellan aspirerat k i *kar* och oaspirerat k i *skar*. Några viktigare allofoner får dock egna beteckningar i ordboken, såsom de öppnare ä- och ö-ljuden framför r och det sammansmälta uttalet av rt, rd, rn, rs, rl. Genom en grov transkription kan också regionala variationer i uttalet överbryggas, t.ex. i fråga om r-ljudet och sj-ljudet som uttalas olika i olika delar av landet.

Det händer ibland att IPA-systemet måste kompletteras med icke-standard-enliga tecken för att tillgodose något typologiskt ovanligt drag i ett språk. Ett sådant fall är svenskans skillnad mellan grav och akut ordaccent, skillnaden i tonfall mellan t.ex. *skriva* och *skriver*. Det är

en viktig detalj att ge uppgift om av flera skäl: det finns en dialektvariation i bruket av ordaccenterna, de syns inte i ortografin, de flesta vanliga ordböcker lämnar användaren i sticket på denna punkt, och det är en notoriskt svår företeelse att bemästra om man har lärt sig svenska i vuxen ålder. I ordboken betecknas grav accent med ett särskilt accenttecken, och i ord där detta saknas gäller akut ordaccent.

Genom att IPA-systemet i sin konstruktion har en inbyggd flexibilitet för ljudkvaliteter i olika språk och för olika finhetsgrader finns ett visst spelrum för hur det kan tillämpas i praktiken, även i ett och samma språk. Den som använder Hedelins och Garléns ordböcker omväxlande kommer att märka detta och gör klokt i att jämföra deras översikter över fonetiska tecken.

En representativ ordbok som *Svenska språknämndens uttalsordbok*, med IPA-standard och genomtänkta urvalsprinciper, utgör bl.a. också ett bidrag till att presentera svenska språket utåt och göra dess fakta kända internationellt. Det är en kulturaspekt. Det hade därför varit till fördel om ordboken innehållit en koncis sammanfattning på engelska av tillämpningen av det fonetiska alfabetet och beteckningsprinciperna i övrigt. I en framtida nyupplaga borde detta kunna realiseras.

Slutligen: en nätversion av ordboken ter sig nu som det naturliga komplementet. ■

Konstruktioner, fraser och idiom

BIRGITTA HENE

När används ett uttryck som *det vill jag mena*? Kan man skriva *fiende med någon*? Är *sydliga nejder* ett ålderdomligt uttryck? Svenska språknämndens stora kombinationsordbok *Svenskt språkbruk* ger mycket och nyttig information, men kräver ibland åtskilligt av användaren. Birgitta Hene, professor i svenska vid Umeå universitet, recenserar.

I september kom Svenska språknämnden med en 1400-sidig ordbok, *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* (Norstedts Ordbok). Arbetet har pågått i flera år med Ulla Clausén som huvudredaktör och Erika Lyly som närmaste medarbetare.

Denna ordboks speciella signum är att den är en ordbok över ordkombinationer, inte över enskilda ord i svenskan. Ordboken omfattar därför jämförelsevis få uppslagsord (ca 14 500 huvudord), men desto

fler konstruktioner och fraser, ca 85 000 enligt baksidestexten. Uppslagsorden utgör ingång till konstruktionerna och fraserna. Under uppslagsordet *aktie* finner man således *aktie i ngt, teckna aktier, ngns aktier står högt i kurs* och upplysningar om dessa ordkombinationers användning och betydelse, men däremot finns ingen upplysning om själva uppslagsordet.

Den ordbok som *Svenskt språkbruk* närmast kan jämföras med är *Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi* som kom ut för nära 40 år sedan (1966). Även den gavs ut av Svenska språknämnden, då Nämnden för svensk språkvård, och var ett nytänkande arbete för sin tid. De båda ordböckerna skiljer sig dock åt på flera punkter. Den mest iögonenfallande skillnaden är formatet och formgivningen. *Svenskt språkbruk* har ett betydligt större format med en mer läsarvänlig typografi. Det som djupast sett skiljer dem åt, det nya med *Svenskt språkbruk*, är den

modell för olika typer av fraser, frastypologin, som projektgruppen utarbetat och tillämpat i ordartiklarna. Med hjälp av de databehandlade textsamlingar som numera finns till forskningens förfogande har redaktionen kunnat analysera och exemplifiera svenskt språkbruk på ett sätt som inte var möjligt för fyrtio år sedan.

Svenskt språkbruk riktar sig till en bred målgrupp, både till professionella språk-användare och till "andra som då och då ställs inför olika slags språkliga problem".

Man skall enligt baksidestexten få svar på frågor om hur ord kombineras, vad ordkombinationerna betyder och hur de används i olika sammanhang. Särskilt framhålls att ordboken är avsedd att också kunna användas som en hjälp i det egna skrivandet.

Min bedömning är att ordboken i huvudsak lever upp till dessa intentioner. Den är mycket innehållsrik med ett stort antal konstruktioner och fraser och ger mycket information om frasernas användning och betydelse, vilket framgår av min genomgång och granskning nedan. Ordboken ger dessutom mer än vad som utlo-

vas genom de många samtalsfraserna som också kan ge hjälp i (sam)talandets konst. De invändningar jag framför påverkar inte det faktum att detta är en välgjord och nyskapande ordbok som fyller en viktig lucka i det svenska ordboksutbudet.

Mina reservationer gäller i första hand målgruppen och ett antal centrala ordartiklar. Formuleringen om målgruppen är alltför generell, eftersom användaren såvitt jag förstår förutsätts ha ganska avan-

cerade kunskaper i svenska. De mest omfattande artiklarna är med säkerhet alltför svårtillgängliga för att fungera som avsett och borde ha utformats på ett mer användarvänligt sätt. Användaren skulle också ha varit hjälpt av en bättre och tydligare bruksanvisning. Vilka markeringar utnyttjas till exempel för olika stilnivåer, och vad innebär de? Nu måste användaren upptäcka detta själv.

Urval och frastyper

Fraserna skall enligt förtexterna utgöras av *vanliga* ordkombinationer. Detta stämmer också, även om vanliga fraser naturligtvis kan saknas. Å andra sidan tar ordboken upp en del fraser som inte förefaller

vara etablerade eller "vanliga", varken i allmänhet eller i ett visst sammanhang, och som inte heller markerats på något särskilt sätt. Det kan röra sig om tillfälliga ordkombinationer – eller språkförändringar i vardande. Det finns ju en viss konflikt i att visa språket i bruk och samtidigt utgöra en slags norm för skriftspråket. Att få språket i bruk redovisat är bra när man som läsare eller

lyssnare vill slå upp en fras, t.ex. *ha panna att göra ngt*, men som skribent behöver man få känna sig säker på att den fras man tänker använda (eller anspela på) verkligen är allmänt känd och etablerad. En närmare diskussion av denna balansgång i inledningen till ordboken hade varit värdefull för den som vill veta mer om de överväganden som gjorts och de textsamlingar och ordböcker som använts.

Frastypologin är alltså central för

Detta är en välgjord och nyskapande ordbok som fyller en viktig lucka.

ordartiklarnas innehåll och uppbyggnad. I ordartiklarna skiljs på grammatiska konstruktioner (*bjuda ngn på ngt*), mer eller mindre fasta fraser (*bjuda flott*) och idiom och samtalsfraser o. dyl. (*bjuda med arm-bågen* resp. *det bjuder jag på*). De två huvudgrupperna av fraser avgränsas i ordartiklarna med hjälp av särskilda tecken (romb resp. stjärna), vilket är ett bra och tydligt grepp. Indelningen beskrivs närmare i förtexterna i ordboken. *Bjuda flott*-typen har fått den något missvisande beteckningen ”konkreta fraser” som jag här i artikeln bytt ut mot den mer gängse ”kollokationer”, d.v.s. vanliga ordkombinationer där orden har någon av sina ”normala” betydelse.

En viss typ av fraser, partikelverb som *bjuda till*, är alltid egna uppslagsord (underuppslagsord). Ordboken innehåller många sådana verbfraser, ca 3 000 enligt förtexterna.

Gränsen mellan frastyperna är inte knivskarp, gränsfall finns självfallet. De jämförelsevis få fall jag sett där indelningen väcker förvåning innebär nog inte någon störning för användaren.

lyx subst. *lyx för ngn* kryssningen i Västindien innebar ~ för en del, en slitsam vardag för andra ♦ *onödig lyx* en cykel betraktades som en onödig ~ för en torparson; *lyx och flärd* de driver med hennes smak för ~ och flärd * *det är en lyx att göra ngt* när man tycker att ngt är dyrt el. onödigt det skulle förstås vara en ~ att gå på skönhetsalong när hon knappt hade pengar till mat; *ngn unnar sig lyxen att göra ngt* om att tillåta sig ngt utöver det vanliga den här helgen skulle de unna sig ~en att inte ställa några väckarklockor; *vilken lyx!* sägs när ngt är

särskilt fördelaktigt el. behagligt, ofta glatt tänk att vara ledig en helt vanlig torsdag, vilken ~!

mena verb 1 (avse, åsyfta) *mena ngt* hon sade vänster, men ~de naturligtvis höger; hon förstod inte vad han ~de; *mena ngt med ngt* vad ~r du med ordet etik? ♦ *mena väl/illa* bry dig inte om hennes tjat, hon ~r (vill) bara väl; förlåt, jag ~de inget illa * *vad menar du med att...?* irriterat när man vill markera sitt missnöje med nngns beteende vad ~r du med att skratta mig rakt upp i ansiktet?: *jag menar det* el. *det vill jag mena* bekräftande replik i samtal, vard. – Mat fanns väl i överflöd? – Jo, det vill jag ~ ► *mena allvar* se *allvar* 2 (anse, tycka) *ngn menar att* han tycks ~ att saken för länge sedan borde vara glömd; *mena ngt om ngt* vad ~r du om den senaste händelseutvecklingen?

Ordartiklarna

Ordartiklarna *lyx* och *mena* visar hur en ordartikel kan se ut och vad den innehåller. I det maximala fallet finns som i dessa artiklar upplysningar både om hur uppslagsordet konstrueras grammatiskt och vilka andra ord det kombineras med i fraser av olika slag, t.ex. *lyx och flärd* och *vilken lyx!* För andra uppslagsord, särskilt ord från det internationella ordförrådet, kan det vara aktuellt enbart med konstruktioner, och för ytterligare andra enbart med fraser.

Betydelsebeskrivningar finns i de två exempelartiklarna endast för de stjärnmarkerade fraserna. Det gäller också för ordboken i stort. Idiom och samtalsfraser förklaras så gott som alltid, kollokationer i varierande grad och konstruktioner mer sällan.

Stilnivå ("vard.") anges för två fraser i artikeln *mena*. Ordboken har upplysningar om stilnivå för ord och fraser som inte är gångbara i alla situationer och textsammanhang. Varje fras och konstruktion i de två artiklarna följs av ett språkexempel, vilket är regel snarare än undantag.

Hänvisningar till ett annat uppslagsord ges vid frasen *mena allvar*. I artikeln *allvar* finner man så frasen *mena allvar med ng*t och ett språkexempel. I vissa artiklar kan sådana hänvisningar omfatta ett mycket stort antal fraser. De fungerar som intressanta översikter och är till hjälp när man skall hitta till rätt uppslagsord för en fras.

Ordartikeln *mena* är som många andra artiklar indelad i betydelsemoment med stödord direkt efter betydelsesiffran. Konstruktioner och fraser redovisas i sådana fall vid aktuell betydelsesiffran. Fördelen med metoden är att alla kombinationer med uppslagsordet i den angivna betydelsen finns samlade på ett ställe. Nackdelen är att man måste ha en viss förkunskap om ordets olika betydelser för att kunna hitta rätt. Man kan bli tvungen att gå igenom hela artikeln för att vara säker på att ha funnit just "sin" konstruktion eller fras.

För de korta och medellånga ordartiklarna spelar detta inte så stor roll. De är överskådliga och lätta att orientera sig i efter kort tillvänjning, inte minst tack vare typografin. De långa artiklarna är däremot mer problematiska, och de riktigt långa är närmast omöjliga att få grepp om. Artiklar som *hand* och *väg* sträcker sig över flera sidor till följd av det stora antalet fraser.

Artiklar som *hand* och *väg* sträcker sig över flera sidor till följd av det stora antalet fraser.

let fraser. Här kunde man ha redovisat konstruktionerna och fraserna alfabetiskt och givit artiklarna en annan design.

Grammatik och betydelse

Upplysningarna om konstruktion visar vilken satsdel uppslagsordet kan eller måste kombineras med. Med skolgrammatikens termer gäller det objekt, adverbial och attribut, t.ex. *objektifiera ngn*, *sor-tera ng*t *ngnstans*, *korn ng*t och *korn av ng*t. Genomgående visas komplement med *att*-satsers och infinitivfraser, t.ex. *ngn menar att* i artikeln ovan.

Konstruktionerna har satsform när det endast behövs ett subjekt, t.ex. *det ljusnar*, *ngn är bister* men också i en del andra fall, t.ex. *ngt renderar ngn ng*t. Satsformen gör konstruktionen mer konkret och kunde möjligen använts för alla konstruktioner. Här bör också nämnas att det ges viss information om frekventa böjningsformer, framför allt om verbets passiva form (s-passiv).

En särskild fördel med ordboken är att stor vikt lagts vid hur uppslagsordet kombineras med preposition. Olika alternativ anges också, t.ex. *översikt över ng*t el. *översikt av ng*t, liksom mindre vanliga alternativ (markerade med "äv." för "även"). Frågan är dock om inte markeringen "även" skulle använts oftare. Det gäller bland annat flera fall med *med* och *på*, t.ex. *fiende med ngn* och *panta på ng*t (vid sidan av *panta ng*t). I vissa andra fall rör det sig troligen om korrekturfel, t.ex. *barn av ngn* i stället för *barn till ngn*. Även för fraserna

anges vilken preposition som eventuellt är aktuell, om frasen konstrueras med personobjekt eller sakobjekt m.m. (exempelvis *bilda sig en mening om ngt/ngn*).

Betydelsen beskrivs på olika sätt. I den mån konstruktionerna förklaras sker det vanligen med en närsynonym till uppslagsordet inom parentes i språkexemplen. Oftast fungerar detta utmärkt. Metoden används i vissa fall också för kollokationerna (se exemplet till *mena väl* i artikeln ovan). De egentliga definitionerna (frasförklaringarna) är oftast formulerade som *om*-fraser eller som *när*-satsers föregångna av "sågs" eller liknande ord. Dessa förklaringar är tydliga och utförliga och enligt min mening mycket lyckade. (Mindre lyckade är däremot frasförklaringarna med *när*-sats utan ett inledande ord.) Ett par exempel:

ty sig till ngn om att hålla sig nära ngn man har förtroende för

ngt är som att svära i kyrkan om ett handlande som inte bara är otillåtet utan även mycket olämpligt

men hallå... sägs när ngn vill protestera mot ngt

jag kan ta gift på att i betydanden när man är säker på ngt

Beskrivningarna innefattar som i *gift*-exemplet även kommentarer om talhandlingar i vid mening. Används exempelvis frasen främst i uppmaningar, är uttrycket en varning, skall det sagda uppfattas som ironi? Även artighetsgrad anges: *vad får jag lov att bjuda på?* "mycket artig".

För fraser som tyder på en negativ attityd hos talaren eller skribenten används flera olika markeringar: negativt, nedsättande, ogillande m.fl. Detta är också mycket värdefull information, men man

kan bli osäker på principen för markeringarna. Partikelverbet *rabbla upp ngt* anges exempelvis vara negativt men inte *rapa upp ngt*. *Prångla ut ngt* betecknas som negativt men inte t.ex. *pådyvla ngn ngt* osv.

Stil, bruklighet och exempel

Enligt bruksanvisningen markeras stilnivåer med "vardagligt" (eller "mycket vardagligt"), "formellt" och "högtidligt" samt "ålderdomligt", men beteckningarna preciseras inte. Ett vardagligt uttryck är exempelvis *ha det jobbigt*, att jämföra med *värt att notera* "formellt" och *bryta taffeln* "högtidligt". Gränsen mellan neutral och vardaglig är kanske den som är svårast (och viktigast) att dra, och diskussionsfall är oundvikliga. Mitt intryck är ändå att markeringen "vardagligt" i allmänhet är rimlig, möjligen med en tendens till övermarkering (men med undermarkering för "mycket vardagligt"). Andra markeringar som förekommer är "litterärt" och "poetiskt", men skillnaden mellan dem kan jag inte utläsa, t.ex. mellan *bedyra ngn sin kärlek* "litt." och *nejd* "poet. åld." i fraser som *se ut över nejden, sydliga nejder*. Dessa markeringar nämns inte i bruksanvisningen utan finns bara med i den allmänna förkortningslistan. Där ingår för övrigt också andra stilangivelser, t.ex. "informellt".

När det gäller "ålderdomligt" är det relevant att veta vilken åldersgrupp som anses vara den moderna. Att uttryck som *sydliga nejder* och till exempel *ruelse över ngt* skall markeras som ålderdomliga är kanske inte självklart för alla. En reflektion är att det också behövs en beteckning "ungdomligt" eller liknande för att ge adekvata upplysningar om generationsskillnader i språkbruket. Uttryck som *dig-*

ga loss kan då skiljas från likaså vardagliga men allmänt tidstypiska uttryck som *shoppa loss*.

I ordboken ingår också fraser som enbart förekommer i finlandssvenska, t.ex. *ha ngt så det understa ruttnar* "sågs när ngn har ngt i övermått". Detta bör vara till god hjälp vid läsning av finlandssvensk litteratur bland annat, och det vidgar perspektivet på bruket av idiom och samtalsfraser.

Ordboken är som nämnts mycket generös med exempel på konstruktioner och fraser i bruk. Exempelen konkretiserar *ngn* och *ngt* och belyser också betydelsen hos de olika typerna av fraser. Vad gäller form, stil och innehåll har exemplen stor spännvidd, i enlighet med de olika typer av ord och fraser som ordboken omfattar:

image av ngt partiet har länge försökt odla en ~ av omutbarhet

trolsk atmosfär den frodiga granurskogen har en dunkel ~ (hemlighetsfull) atmosfär

visst sjutton visst ~, det var ju i dag vi skulle hämta kemtvätten

Exempelen är ofta utförligare än de ovan, ibland mycket utförliga. En del exempel hade sannolikt varit tydligare i en kortare version. Men överlag ger språkexemplen en god bild av hur konstruktionerna och fraserna används.

Svenskt språkbruk tar upp vanliga ordkombinationer som visar hur mycket vi talar och skriver i redan färdiga fraser som någon annan en gång har formulerat. Jag vill därför avslutningsvis nämna att någon gång finns också upplysningar om vilka texter och sammanhang som ett uttryck kommer ifrån, t.ex. *var mans niding* och *utan att passera gå*. Sådana upplysningar, liksom de insikter som gamla och nya talesätt ger om sociala och kulturella normer, gör att ordboken också ger en glimt av svensk kulturhistoria. ■

EU-inflytandet minskar utan tolkning

ELISABETH MOSSLER

Debatten om EU:s arbetspråk går vidare. I Språkvård 2/2003 föreslog Axel Moberg från UD en beställ-och-betala-modell för tolkningen i det framtida utvidgade EU. Kenneth Larsson bemötte förslaget i förra numret, och här framförs ytterligare kritik: Argumenten för den nya modellen utgår inte från en riktig beskrivning av tolkningen i EU, menar Elisabeth Mossler. Hon har sedan 1995 arbetat regelbundet för EU:s institutioner som konferenstolk.

Axel Moberg hävdar i sitt debattinlägg att den svenska tolkningen i EU diskrimineras på olika sätt och att tolkning till och från alla språk blir för dyrt efter utvidgningen från 15 till 25 länder. Han förespråkar en s.k. betalmodell, där varje land beställer och betalar tolk-

ning till och från sitt eget språk. Mobergs resonemang bygger dock på en missvisande beskrivning av hur mötestolkningen fungerar i praktiken. Hans sifferuppgifter är dessutom felaktiga. En seriös debatt kräver en saklig grund!

När svenskan genom medlemskapet i EU blev ett av elva officiella, likvärdiga språk var Sverige oförberett på att tolkning till och från svenska därmed skulle tillhandahållas vid mötena. Sverige hade tidigt valt att satsa brett på allmän inläring av engelska för att från ett litet språkområde nå ut på den internationella arenan. Vi svenskar lärde oss att vid behov kommunicera via engelskan. Före 1995 hade få svenskar erfarenhet av att arbeta på svenska i internationella sammanhang med simultantolkning som hjälpmedel, och det fanns få kompetenta tolkar att tillgå.

Efter de första årens inköringsvärig-

heter – det gällde att rekrytera, utbilda och kompetensutveckla en helt ny yrkeskår samt att utarbeta terminologi – fungerar nu den svenska tolkningen inom EU lika bra som annan tolkning. Tolkar kan givetvis, som alla yrkesgrupper, begå misstag. En felsägning från en svensk tolk uppmärksammas genast av en svensk delegat medan en feltolkning från en engelsk eller fransk tolk troligen passerar svensken obemärkt. Att de flesta svenska mötesdeltagare är nöjda med att kunna arbeta på sitt modersmål har belagts genom enkäter och positiv feedback till oss tolkar.

En del svenskar har dock haft svårt att vänja sig vid att använda det svenska språket vid europeiska möten. Man tvivlar på att ett budskap framfört på svenska, som knappt någon runt förhandlingsbordet förstår, verkligen kan omvandlas till klingande grekiska, engelska, franska o.s.v. i övrigas hörlurar. Enligt Moberg fruktar man att budskapet "filtreras" eller "försvinner" i den svenska tolkningen, som till och med kan utgöra ett "hinder". Moberg upprörs över att svenska inlägg "sällan tolkas direkt till t.ex. engelska eller franska, utan oftast via danska, finska, tyska eller holländska". Det är dock svårt att förstå varför det skulle vara sämre att de tyskspråkiga delegaterna får en direkt tolkning av svenskan än de engelsk- eller franskspråkiga.

"Filtereffekten" obetydlig

Dessutom ser verkligheten annorlunda ut. Tolklag sätts samman så att maximalt antal språk kan tolkas direkt. Det finns numera ofta engelska eller franska tolkar som behärskar svenska. Risken att svenskan skulle tolkas via finskan torde vara mikroskopisk. Dock är tolkning via

ett tredje språk, relätolkning, en beprövad metod som användes redan från början och som har visat sig fungera utmärkt i praktiken. "Filtereffekten" är obetydlig. Inte ens i ett EEC med fyra språk behärskade alla tolkar samtliga språk. Alla språk tolkas ibland via relä, även engelskan! Ett språk kan inte sägas vara "diskriminerat" med motiveringen att det tolkas via ett annat! Fördröjningen, som Moberg oroar sig för, är minimal och det är oftast omöjligt för en lyssnare att avgöra om tolkningen sker via relä eller inte. Några sekunders eftersläpning kan nämligen även bero på att vissa språk är mer ordrika än andra.

Vad händer då om den skeptiske svenske delegaten ändå väljer att *tala engelska* för att nå de andra delegaterna "direkt"? Jo, direkt när vederbörande bara dem som lyssnar på den engelska språkkanalen. Även det engelska inlägget tolkas ju till alla övriga språk; fransmannen lyssnar fortfarande på franska, spanjoren på spanska etc. De märker inte ens att svensken talar engelska och inte svenska.

Det finns självfallet svenskar som utbildats och/eller verkat utomlands och som obehindrat kommunicerar på ett eller flera europeiska språk. Det stora flertalet representanter i rådsarbetsgrupperna, som Mobergs artikel handlar om, är dock experter på sitt fackområde och inte på engelska eller, till äventyrs, på andra främmande språk. På hemmaplan, i svensk förvaltning, arbetar man på svenska. Det är på svenska man uttrycker sig obehindrat och behärskar språkets hela register: nyanser, vokabulär, fackuttryck och bildspråk. Skolkunskaper i engelska räcker faktiskt inte till. För den engelskspråkige lyssnaren kan förståelsen av inlägget försvåras av den svenska brytningen, det

torftigare ordförädet och kanske felaktiga ordvalet. Tolkarna till de andra spräken förstår heller inte alltid den svenska engelskan. Missförständ kan uppstå. Det svenska bidraget till sakkussionen eller i förhandlingen kommer inte till sin fulla rätt.

Det är än svärare att förstå varför man som svensk delegat skulle välja att *lyssna på de engelska tolkarna* när man inte förstår det språk som talas. Bara för att engelska är ett "stort" språk är inte den engelska tolkningen nödvändigtvis alltid "mer direkt". Det kan slumpa sig så att ett grekiskt eller finskt anförande återges direkt av den svenska tolken medan den engelska tolkningen går via tyskan eller spanskan ...

Den som väljer att lyssna till de engelska tolkarna hyser således ett stort förtroende till just deras förmåga att förmedla inlägg framförda på andra språk korrekt. Dock tycks de engelska tolkarna ej motsvara förtroendet när de tolkar svenska anföranden; då menar ju Moberg att budskapet "filtreras" eller "försvinner"!

Kanske är det ovanan som leder till denna skepsis visavi svensk tolkning. Den som inte kan se den svenska tolkningen som ett arbetsredskap underskattar det övertag i diskussioner och förhandlingar som den modersmålstalande får. Moberg erkänner visserligen att den som talar ett främmande språk hamnar i underläge men avfärdar problemet med att det "tillhör livets hårda fakta" och helt enkelt måste accepteras.

Andra länder är mindre benägna att acceptera en sådan diskriminering, men

när de insisterar på att använda det egna spräket menar Moberg att det framför allt sker av prestigeskäl. Dessa länders företrädare behärskar dock inte alltid engelska eller franska på en nivå som gör rättvisa åt den egna ständpunkten. Man skäms heller inte för att medge detta. Svenskar betraktar däremot understundom den som inte "kan engelska" som mindre duglig. Många av de nya länderna slår dessutom vakt om sitt eget spräks ställning efter decenniernas förödmjukande erfarenheter av att påtvingas ett främmande språk.

Rätt siffror

I sin exposé över nuläget framför Moberg argumentet att svensk tolkning "oftast" – i 70 % av fallen – saknas och att Sverige därför får betala oproportionerligt mycket för tolkningen. (Detta enligt intervjuer i

Sydsvenska Dagbladet 29 september och Dagens Nyheter 12 oktober i år.) I själva verket är det endast i 10–15 % av fallen som begärd svensk tolkning ej kan tillhandahållas, enligt Ian Andersen vid EU-kommissionens och rådets gemensamma tolktjänst i DN 12 oktober 2003.

Inom det nuvarande

systemet kan man från svensk sida optimera utnyttjandet av existerande tolksurser genom att inte beställa svensk tolkning då det med Mobergs ord "egentligen inte behövs" utan i stället låta tillgängliga tolkar tjänstgöra vid möten där deras insats gör störst nytta.

Från svenskt officiellt håll vill man alltså införa en betalmodell, där varje land

Det stora flertalet representanter är experter på sitt fackområde och inte på engelska.

beställer och betalar tolkning till och från sitt eget språk. Som Kenneth Larsson påpekar i sitt inlägg i Språkvård 3/2003 är det oklart hur betalmodellen skulle fungera i praktiken. Moberg förutspår att ett fåtal arbetsspråk med tiden utkristalliserar sig. Eftersom svenskan ej förutsätts tillhöra dessa, skulle alla svenska delegater tvingas använda något av dessa arbetsspråk. Det skulle troligen medföra att det svenska inflytandet i det dagliga EU-arbetet minskar.

Det kan tänkas att fler länder än Sverige av ekonomiska skäl väljer att använda något av "arbetsspråken" utan att behärska dem tillräckligt väl. Vi får en annan sorts språkförbistring med svårförståelig engelska, franska eller kanske tyska. Det problemet kan inte heller lösas med Kenneth Larssons intressanta förslag, nämligen att svenskar skulle få *tala svenska* men *lyssna* till ett annat språk. Man får ju inte endast välklingande brittisk engelska i hörlurarna utan också, säg, litauisk, portugisisk eller grekisk engelska. Att förstå alla engelskvarianter kräver stor ansträngning. Att tala svenska och arbeta med svenska dokument samtidigt som man lyssnar till ett annat språk är dessutom något som många delegater tycker är besvärligt.

Eftersom Mobergs beskrivning av den rådande situationen inte är korrekt bör den inte tas till utgångspunkt för en förändringsdiskussion. Mobergs mest be-

stickande argument för betalmodellen uppges vara de hotande kostnadsökningarna för tolkningen i ett utvidgat EU. Han utgår från att alla språk efter utvidgningen skulle tolkas direkt till varandra – något som det aldrig varit tal om! – och räknar så ut att tolkningen skulle bli 10 gånger dyrare, alltså en kostnadsökning på 900 %. Den *verkliga* kostnadsökningen har beräknats till 40 %, eftersom tolkar kan fler än ett språk, relätolknin används och alla möten ej kräver full språkregim. Uppgiften kommer från Annika Östlund, chef för den svenska tolkavdelningen hos EU-kommissionens och rådets gemensamma tolktjänst, enligt Kenneth Larsson i Språkvård 3/2003.

Självfallet skall vi hushålla med skattebetalarnas pengar. Utvidgningen av EU, som ju Sverige arbetat hårt för, medför kostnadsökningar på en rad områden. Dessa fördyringar har inte avskräckt oss från att arbeta för det överordnade målet. Sett ur detta perspektiv är merkostnaderna för just tolkningen små. Kanske är fördelarna med ett fortsatt mångkulturellt Europa, där alla språk tillmäts samma värde och alla aktörer får likvärdiga arbetsmöjligheter, värda kostnaderna? Under alla omständigheter är det svårt att se att det skulle ligga i Sveriges intresse att våra företrädare aktivt arbetar för att vårt lands inflytande minskar genom att det svenska språkets ställning undergrävs. ■

Smånamn

S*månamn* är en speciell typ av ortnamn, nämligen lokala namn som är kända bara inom en mindre krets. De kommer sällan med på kartan. Staffan Nyström presenterar sådana namn i den vackert illustrerade skriften *Smånamn och andra ortnamn* (Riksantikvarieämbetet, 2003).

Vetelösan blev t.ex. namnet på en åker som inte gav någon skörd, och *Päronlyckan* kallas en åker där man odlar potatis (*pärer* i många dialekter). På *Bokhållarmossen* sägs en bokhållare en gång villat bort sig. Här visas hur bl.a. odling, husdjur, jakt, hantverk, skrock och skrönor ger upphov till namn på olika platser. Den som själv vill teckna ned smånamn som finns i närheten får goda råd i slutkapitlet.

Birgitta Lindgren

Grammatik

Den stora nyheten bland höstens grammatikböcker är naturligtvis *Svenska Akademiens språklära* (Norstedts Ordbok i distribution), författad av Tor G. Hultman. Denna välskrivna bok blir säkert ett standardverk. Språkvård återkommer i nästa nummer med en utförlig recension.

Två andra nyheter ska också noteras. Philip Holmes och Ian Hinchcliff har givit ut en andra upplaga av *Swedish. A Comprehensive Grammar* (Routledge), den

mest omfattande (600 sidor) svenska grammatiken på engelska. Författarna har lagt till bland annat ett särskilt kapitel om ordbildning och ett avsnitt om frasen som satsens byggsten. Många småändringar lägger beskrivningen närmare den som finns i den stora Svenska Akademiens grammatik från 1999.

Också Östen Dahl har gett ut en ny grundligt reviderad upplaga av sin välkända introduktionsbok *Grammatik* (Studentlitteratur). Även här finns en anpassning till Akademiagrammatiken, men boken har kvar sin karaktär av införing i allmän grammatik med svenskan som främsta exempel.

Olle Josephson

Argumentationsknepen

Språkdocenten Lars Melins specialitet är att vrida, vända och skriva om korta texter i flera versioner, så att det stilistiska hantverket åskådliggörs på ett snarast övertydligt sätt. Också den vassinnigaste text om vikingatida ufon på Arlanda kan få ett trovärdighetens skimmer (näja) om man i steg 1 anlägger en formell ton, i steg 2 utnyttjar facktermer och precisa detaljer, och i steg 3 lägger in små garderingar ("torde"). Exemplet är hämtat från årets Melin, den 125-sidiga *Manipulera med språket* (Norstedts Ordbok). Denna handbok i argumentationsteknik för tal och skrift är nästan alltid

underhållande och inte sällan pedagogisk. Någon gång kan man nog störas av alltför svepande omdömen och alltför mycket munterhet, men mestadels lär man sig användbara och tänkvärda retoriska grepp.

Olle Josephson

Våra modersmål

Boken om våra modersmål heter en festskrift till den finlandssvenska språkvårdaren Mikael Reuter (Schildts, 2003). I den behandlas inte bara Finlands två modersmål finska och svenska utan även modersmål i andra delar av Norden – inte så oväntat med tanke på festföremålets nordiska engagemang.

Man kan exempelvis få läsa om färöiska företagsnamn och grönländsk språkvård. Man kan också njuta av hur Lars Huldén söker leda i bevis att *kis* ('pojke') i själva verket är finska. Trivsamt är också att avlyssna ett resonemang mellan mor och son – Pirkko och Sampo Nuolijärvi – om hur man som finskspråkig kan leva ett tvåspråkigt liv i Finland.

Birgitta Lindgren

Reklamens könsuppdelning

Könsskillnaderna är alltså jämt förskräckande stora i reklamens värld. I tidskriftsreklam till pojkar och män förutsätts läsarna vilja aktivt delta och handla i reklamens eller verklighetens värld. Motsvarande reklam till kvinnor

förutsätter i stället läsare som på avstånd passivt beundrar de kroppsinriktade idealen. Flickor och kvinnor antas behöva förbättras eller korrigeras – självklart ofta med hjälp av den annonserade produkten eller tjänsten. Pojkar och män kan i stället bekräfta sin framgång och kompetens genom att skaffa den aktuella varan. Detta är några av huvudresultaten i Anders Björkvalls doktorsavhandling *Svensk reklam och dess modelläsare* (Almqvist & Wiksell International, 2003). Avhandlingen visar alltså att reklamen i stor utsträckning utgår ifrån och förstärker de traditionella könsrollerna. Björkvall har analyserat både reklamens skrift och visuella element som layout, bilder och grafik. På så sätt tas alla betydelseskapande element med i analysen.

Jan Svanlund

Standarden

Säg att ni vill ändra språket på någon punkt, t.ex. införa ordet *riktmärkning* i stället för *benchmarking*. Då måste man få fyra slags aktörer med sig: kodifierarna (d.v.s. de som beskriver och fastställer den språkliga koden i lexikon och grammatikor), språkexperterna (t.ex. Svenska språknämnden), professionella språkanvändare, framför allt massmediefolket, och normkorrigerande auktoriteter, t.ex. lärare eller myndigheternas språkgranskare.

Det menar i alla fall den tyske språksoziologen Ulrich Ammon i årsboken *Sociolinguistica 17 (Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*, utgiven av Ulrich Ammon, Klaus J. Mattheier och Peter H. Hindle, Max Niemeyer Verlag).

Bokens tema är standardspråk och standardisering, främst uppfattat som försök att skapa enhetlig stavning och ordböjning för ett språk (man kan ju standardisera texttyper och kommunikationsmönster också). Ana Deumert hävdar att standardisering i mycket kan ses som genomförandet av en serie språkvårdsritualer: skriva ett lexikon, grunda en akademi, utnämna en nationallitteratur, översätta bibeln och ge ut en etymologisk ordbok. Norrmannen Endre Brunstad benär upp purismens roll i standardiseringsprocesser; den är ofta mycket påtaglig.

Vid sidan av temat presenterar Bengt Nordberg de senaste årtiondenas svenska språksociologiforskning i en tjugofemsidig översikt, imponerande i sin koncentration och informationsrikedom.

Språket i årsboken är omväxlande tyska och engelska. Målgruppen är vetenskapssamhället och inget annat.

Men ingen förklarar varför *benchmarking* fortfarande är fyrtio gånger vanligare än *riktmärkning* fast alla fyra aktörerna var eniga ...

Olle Josephson

Kul på mellanstadiet

Med ett par vänner diskuterar du provianten för en veckas fjällvandring. Du tittar på Krister och säger "Vi dödar dig, för då har vi mycket att äta". "Just det, vi tar Krister för han är störst", säger en annan kompis.

Är det roligt? Ja, det tycker barn i tioårsåldern. Det visar Maria Ohlsson i sin doktorsavhandling *Språkbruk, skämt och kön* (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 2003). Ett viktigt

material är skämten i ett tjugotal grupp-samtal med mellanstadiebarn som ska lösa uppgiften vad man ska ta med sig för att klara sig en vecka i skogen. Skämten är främst av två slag: konstig proviant eller kiss- och bajs- och sexhumor. Pojkarna skämtar ungefär tre gånger så ofta som flickorna.

Denna manliga skämtdominans bekräftas av en annan delundersökning, en enkät där ett hundratal studenter fick ange sin roligaste artist, rollfigur, litterära figur, familjemedlem etc. Män lyfts fram mycket oftare än kvinnor, och nästan bara kvinnor kan erinra sig roliga kvinnor.

Avhandlingens behållning är inte bara de empiriska resultaten. Den teoretiska diskussionen om skämt och könsroller i ett lingvistiskt perspektiv är utförlig och lärorik.

Olle Josephson

Nordiska mötesord

Nordisk mötesordlista (Nordisk språkråd, 2003) har utkommit i ny upplaga. I den nya upplagan har antalet språk utökats, och den är nu verkligen helnordisk: danska, färöiska, grönländska, isländska, norska, samiska och svenska. Antalet uppslagsord har utökats betydligt. Nu upptas även en hel del ord som inte är mötesord i strikt mening men som ändå förekommer i samband med möten, t.ex. *bladderblock* och *paus*.

Birgitta Lindgren

Europeisk språkvårdsorganisation

Det europeiska samarbetet i språkvårdsfrågor och språkpolitiska frågor tog ett viktigt steg på en konferens på Vår gård i Saltsjöbaden den 13–14 oktober. Där möttes representanter för institutioner och organisationer som har sina regeringars uppdrag att värda sitt lands nationalspråk. Samtliga EU-stater och samtliga nordiska länder var representerade. En nätverksorganisation, som förberetts i flera år, bildades, Europeiska samarbetsorganisationen för nationella språkinstitutioner, se <www.eufedling.com>. Samtliga EU-länder ingår och andra europeiska länder kan bli medlemmar med observatörsstatus. Enligt stadgarna har nätverket fyra uppgifter:

- samlar och utbytar information om de officiellt erkända nationalspråken i EU
- vara redo att ge expertråd om språkpolitik i EU
- bevara språklig mångfald i Europa
- främja individuell flerspråkighet bland medborgarna i EU:s stater

Samarbetsorganisationen vill också stödja minoritetsspråk och regionala språk i Europa.

En styrelse för samarbetsorganisationen valdes. Som enda nordiska ledamot ingår i den Olle Josephson från Svenska språknämnden.

Birgitta Lindgren

Språknämnden.se

Sedan oktober går det att registrera webbadresser med å, ä, ö, é och ü hos Nic-se, den organisation som driver se-domänen. Nu kan man alltså nå Språknämnden via <www.spraknamnden.se>.

Tidigare har det som bekant bara gått att använda den latinska teckenuppsättningen a–z och 0–9 (ASCII-kod) i domäner. Det nya domännamnssystemet (IDN, international domain names) bygger även fortsatt på a–z, där de nya tecknen kodas om med en speciell teknik. Språknämnden.se får då exempelvis koden xn-sprknmnden-u5aj.se. I webbläsarna Netscape 7.1 och Mozilla 1.4 sker denna omkodning automatiskt i bakgrunden, men i Explorer krävs än så länge ett tillägsprogram (se <<http://www.idnnow.com/index.jsp>>).

Under en övergångsperiod, tills program uppdaterats

etc., kan vissa problem med kodningen uppstå. Även om man mest har svenska besökare på sina webbsidor, bör man därför också ha en traditionell a–z-domän. Det är också något osäkert hur de nya domänerna fungerar i olika e-postprogram. Observera även att de nya tecknen tills vidare inte gäller det som står till vänster om @ i e-postadresser. Man måste alltså fortfarande skriva t.ex. Asa.Bjork. Även detta problem lär dock snart vara löst.

Ett problem när man ska mata in adresser med främmande tecken är förstas att man inte har dem på sitt tangentbord. Fyra metoder då är: 1) använda de kodade adresserna (d.v.s. nå språknämnden.se genom att skriva xn-sprknmnden-u5aj.se i adressfältet; den metoden fungerar också om man saknar IDN-stöd i sin webbläsare eller sitt e-postprogram), 2) klistra in tecken från andra program (t.ex. via Symbolmenyn i Word), 3) ändra teckenuppsättning i Kontrollpanelen/Tangentbord till annat språk eller 4) använda tangentkommandon (alt + 0199 = Ç i Windows).

Mer information finns på <www.spraknamnden.se>.

Ola Karlsson

Historien

Ska man bevara en stabil svenska att föras vidare från generation till generation? Eller ska man rationellt analysera vilken språkform som är den effektivaste för kommunikativa syften? Traditionalism mot funktionalism – en evigt återkommande motsättning i svensk språkvård. Därför heter också andra delen i Ulf Telemans stora språkvårdshistoria *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik 1800–2000* (Norstedts Ordbok). Den har nu kommit ut som nr 87 i Svenska språknämndens skriftserie och kan beställas från nämnden för 220 kronor plus porto. Naturligtvis kan den också beställas i bokhandeln. Utförlig recension väntar i kommande nummer.

Olle Josephson

Lokalt och globalt

Konferensen Svenskans beskrivning 2004 äger rum i Växjö den 14–15 maj. Konferensen innehåller plenar- och sektionsföredrag, workshops och posterpresentationer. Plenarföredragen behandlar olika delar av ämnet "Svenska – lokalt och globalt" och hålls av Lars-Gunnar Andersson från Göteborgs universitet,

Marika Tandefelt från Svenska handelshögskolan i Helsingfors, Björn Melander från Uppsala universitet och Jan Einarsson från Växjö universitet. Sektionsföredragen kan omfatta alla områden inom ämnet svenska språket. Sista anmälningdag är den 15 januari. Mer information finns på webbplatsen <www.hum.vxu.se/forskn/konferens/svebe2004> .

Fredrik Sandblad

Halländskan

Många utnyttjar webbadressen <www.ethnologue.com> för att få upplysningar om hur många språk som finns, hur många talare de har m.m. Uppgifterna måste dock hanteras med stor försiktighet. I kölvattnet till Göran Hallbergs artikel i Språkvård 3/2003 om skånskan har Anders Ejdemark i ett brev till Språkvård uppmärksammat att "Skåne: a language of Sweden" återfinns på Ethnologies webbplats. Språket uppges ha 1,5 miljoner talare som är "highly bilingual in Swedish or Danish". Viktigaste dialekter är halländska, skånska, blekingska och bornholmska.

Besynnerliga uppgifter. Hur är det t.ex. med halländskan som dialekt? Någonstans mellan Varberg och Falkenberg går gränsen mellan främre och bakre r, den kanske viktigaste uttalsgränsen i hela Sverige. För ett uppsvenskt öra låter hallänningarna norr därom som göteborgare och söder därom som skåningar.

Finns det ingen kvalitets-säkring på Ethnologue? undrar Anders Ejdemark. Nej, ingen som fungerar i alla fall.

Olle Josephson

Dansk språkpolitik

Danmark har en kommitté på uppdrag av kulturminister Brian Michelsen i dagarna lagt fram en språkpolitisk utredning, *Sprog på spil* heter den.

Den är inte lika omfatt-

Besynnerliga uppgifter. Hur är det t.ex. med halländskan som dialekt?

rik som den svenska utredningen *Mål i mun*, men man går igenom olika områden, såsom utbildning, förvärvsliv och medier. Det framgår klart att den språkliga verkligheten i Danmark är så gott som

identisk med den språkliga verkligheten i Sverige. Engelska tar över helt eller delvis på många områden. Danska som andraspråk har blivit en viktig faktor i och med ökad invandring.

Det ges många förslag till hur man skall komma till rätta med situationen, bl.a. föreslås att det skall erbjudas professionell översättning från danska till engelska av vetenskapliga arbeten och att doktorsavhandlingar skrivna på annat språk skall innehålla en utförlig sammanfattning på danska.

Det går att läsa hela utredningen på <www.kum.dk/sw6576.asp>.

Birgitta Lindgren

Finlandssvensk språkpolitik

Atminstone 300 000 finländare har svenska som modersmål, och i lagstiftningen är de två språken finska och svenska likställda. Svenskan lever ändå ett utsatt liv i Finland. *Tänk om ...* är titeln på det förslag till handlingsprogram som Svenska språknämnden i Finland har lagt fram. Liksom den danska utredningen *Sprog på spil* är den inspirerad av den svenska utredningen *Mål i mun*. Det finns egentligen bara en väg att gå för att bevara ett språk och det är att utnyttja det så

ofta och i så många sammanhang som möjligt.

"Tänk om alla gjorde som du" heter sista kapitlet, och där påminns alla om sitt ansvar att vårda och föra språket vidare. Det gäller förstås inte bara för finlands-svenskan utan för alla språk!

I koncentrat består *Tänk om ...* av tio förslag om hur svenskan ska stärkas och bestå som samhällsbärande språk i Finland. Hela utredningen finns på <www.kotus.fi/svenska/handlingsprogram.shtml>.

*Birgitta Lindgren
och Olle Josephson*

Universitetsspråk

Ibland sägs det att bara språkvårdare oroar sig för att svenskan inte längre används jämsides med engelska som forsknings- och undervisningsspråk vid universiteten, medan forskarna själva skulle finna frågan ointressant.

Så är det inte.

Vid Uppsala universitet har fakultetsnämnden för tekniska och naturvetenskapliga ämnen tillsatt en särskild språkgrupp. Bland annat ska den "föreslå mål för fakultetens språkanvändning" och "öka medvetenheten om de konsekvenser som

följer med en begränsad användning av svenska genom att vidmakthålla en diskussion om detta i olika fora".

Kanske finns liknande arbetsgrupper både vid andra universitet och vid olika företag och myndigheter? I sådana fall börjar vi få nya och viktiga aktörer i svensk språkvård. Rapportera gärna!

Olle Josephson

Juspendila nonsensord

Apropå nonsensord (se Språkvård 1, 2 och 4/2002 samt 1/2003) berättade en gammal vän häromåret att ungdomar i 1940-talets Stockholm kunde säga *juspendil* [schys-] och *kolombon*, båda med betoning på sista stavelsen, för att beteckna vilken egenskap som helst som man för tillfället ville eller låtsades vilja framhäva. En annan gammal bekant, Göran Fasth (född 1946,

Han och hans gymnasistkamrater uppfann adjektivet *responsiv*.

tror jag, och rektor för Folkuniversitetet i Lund) berättade en gång för längesen att han och hans

gymnasistkamrater på gossläroverket i Hälsingborg (observera den tidstroga stavningen) uppfann adjektivet *respersiv* som de använde i tid och otid för att se hur många som höll masken och låtsades känna till det.

Staffan Hellberg

Språkverkstäder

Till de högre utbildningarna sker en social snedrekrytering.

Invandrare är t.ex. en underrepresenterad grupp i universitetsvärlden, och det är klart färre studenter som kommer från arbetarklassen än från medelklassen. För att bryta denna skeva rekrytering tillsatte regeringen år 2002 en rekryteringsdelegation. Delegationen ska fram till och med 2004 verka för att på sikt bredda mångfalden inom den akademiska världen.

Bland alla projekt som drivs med hjälp av pengar från delegationen finns några med tydlig språklig anknytning. Runtom på landets högskolor och universitet har det nämligen vuxit fram språkverkstäder. Verkstädernas utformning skiljer sig något åt, men alla försöker stödja studenter som finner det svårt att uttrycka sig i den akademiska miljön. Ett besök på <<http://www.rekrytering.gov.se/>

Rekrytering_htm/språkverkstäder.htm> visar att studenter kan vända sig till verkstäderna om de behöver hjälp med att skriva akademiskt, känner talängslan eller har svenska som andraspråk. Vissa verkstäder erbjuder även kurser i studieteknik och hjälp för dyslektiker. Förhoppningen är att studieovana studenter med språkverkstädernas hjälp kommer att klara av sin

Runtom på landets högskolor och universitet har det vuxit fram språkverkstäder.

utbildning.

Vad som händer med delegationen efter 2004 återstår att se, men man får hoppas att den service som språkverkstäderna tillhandahåller inte försvinner. Utbildning ska inte vara en klassfråga.

Martin Ransgart

Språkpolitik på andra håll

Isländska språknämnden höll i oktober en internationell konferens om språkpolitik och språkstandardisering. Här kunde man jämföra förhållanden inom Europa: Storbritannien, som sägs sakna officiell språkpolitik, Tyskland, där man

gärna vill men av historiska skäl har svårt att få igenom en nationellt styrd språkpolitik, de nordiska länderna, som har lång tradition av språkvård men som nu gärna vill se över sin verksamhet och är inställda på att formulera sin språkpolitik öppnare än förut.

Intressant var också att möta representanten för Sydafrika. Av honom kunde man lära att uppgifterna om det stora antalet språk i Afrika är en myt. Den har sitt upphov i missionens ambition att översätta Bibeln och den alfabetisering

som detta innebar. I en by var det kanske katolska kyrkan som stod för översättningen, i nästa by – som talade samma språk – kunde det vara en annan kyrka, som då gjorde sin översättning. Därigenom skapades föreställningen att byarna hade skilda språk. Det låg sedan i kolonialmakternas intressen att upprätthålla myten, eftersom man då lättare kunde övertyga om det praktiska i att använda kolonialmakternas språk som huvudspråk.

Birgitta Lindgren

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvetare.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 87 nummer. Några av de senast utgivna är:

87 Ulf Teleman: *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik 1800–2000* (2003)

86 *Sveriges officiella minoritetsspråk* (2003)

85 Ulf Teleman: *Ära, rikedom, reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid* (2002).

82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003), *Nyordsboken* (2000) och *Skandinavisk ordbok* (2002).

För närmare information om titlar, innehåll, priser och beställningar hänvisas till <www.spraknamnden.se>.

Språkvård

39:e årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren, Jan Svanlund

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2003 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden: för privatpersoner 107 kr + porto (125)

för företag och övriga 132 kr + porto (150)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm
tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språknämnden på Internet: www.spraknamnden.se

Telefonrådgivning (vard. 09.00–12.00): 08-442 42 10

Tryck: Berlings Skogs, Trelleborg 2003

Tack till

Dagens Industri

Expressen

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Kristianstadsbladet

Norstedts Ordbok AB

Nya Wermlands-Tidningen

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Trelleborgs Allehanda

Upsala Nya Tidning

Ystads Allehanda

Östgöta-Correspondenten

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.